

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra speciální a inkluzivní pedagogiky

**Analýza komunikačních situací u dospívajícího
jedince s balbuties**

Bakalářská práce

Brno 2019

Vedoucí práce:

PhDr. Barbora Chleboradová, Ph.D.

Autor práce:

Petra Langášková

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.“

V Brně dne 29. 3. 2019

.....

Petra Langášková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda upřímně poděkovala PhDr. Barboře Chleboradové, Ph.D. za odborné vedení mé práce, za poskytnutí cenných rad a za projevenou vstřícnost. Dále bych ráda poděkovala účastníkovi výzkumu za ochotu, spolupráci a sdílnost a závěrem děkuji své rodině za pomoc a podporu během studia.

Obsah

Úvod	5
1 Balbuties.....	6
1.1 Vymezení, klasifikace, etiopatogeneze	6
1.2 Symptomatologie balbuties	9
1.3 Logopedická intervence (diagnostika, terapie, prevence) při balbuties ..	12
2 Období dospívání	17
2.1 Charakteristika období pubescence	17
2.2 Specifika balbuties v období dospívání.....	22
2.3 Volba studia, povolání osob s balbuties	25
3 Analýza komunikačních situací z pohledu dospívajícího jedince s balbuties	28
3.1 Cíl práce, metodologie.....	28
3.2 Charakteristika místa šetření a výzkumného vzorku.....	29
3.3 Vlastní výzkumné šetření	30
3.3.1 Analýza rozhovoru s informantem	30
3.3.2 Analýza komunikačních situací	32
3.4 Závěr výzkumného šetření	50
Závěr	55
Shrnutí.....	56
Summary	56
Seznam literatury	57
Seznam tabulek.....	59

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá analýzou komunikačních situací dospívajícího jedince s balbuties. Balbuties je jedna z nejtěžších forem narušené komunikační schopnosti a pro svou rozsáhlou etiologii a nejednoznačnou terapii je tato problematika velmi zajímavá. Toto téma přitahuje moji pozornost především proto, že jsem ve svém životě potkala osoby s balbuties. Setkání s nimi mě inspirovalo k hlubšímu zamýšlení se nad tímto narušením komunikační schopnosti.

Hlavním cílem výzkumného projektu je analyzovat komunikační situace z pohledu sledovaného jedince s balbuties. Dílčí cíle se zaměřují na tuto analýzu s ohledem na mladší školní věk a starší školní věk informanta, dále na jeho komunikační schopnost, logopedickou intervenci a specifika komunikace s různými okruhy lidí. K dosažení těchto cílů jsou využity metody nestrukturovaného rozhovoru a dotazníkového šetření doplněného též o krátké rozhovory.

Práce sestává ze tří kapitol. První a druhá kapitola má teoretický charakter a vychází z odborné literatury. Tematicky se vztahuje k výzkumnému projektu. Třetí kapitola se zakládá na výzkumném šetření.

Tématem provázející první kapitolou je balbuties. Kapitola shrnuje teoretické poznatky týkající se její etiologie, symptomatologie, diagnostiky, terapie i prevence. Druhá kapitola popisuje změny v období dospívání. Zaměřuje se na osobnost balbutika v tomto období a dotýká se i volby studia a povolání osob s balbuties včetně možností v oblasti poradenství. Třetí kapitola je výzkumným projektem bakalářské práce. V její první části jsou vytyčeny cíle práce a popsány metodologické postupy, výzkumný vzorek a místo šetření. Dále kapitola obsahuje analýzu rozhovoru s informantem a rozbor komunikačních situací na základě dotazníku. V závěru kapitoly jsou shrnuty výsledky výzkumného šetření a zodpovězeny stanovené cíle.

1 Balbuties

Problém koktavosti, též *balbuties*, existuje již od pradávna, prolíná všemi generacemi, zeměmi i pohlavími a stále zůstává pro odborníky, laiky i samotné osoby s postižením záhadou a těžko probádatelnou oblastí. Důvodem je nepochybně proměnlivost, nestálost a nepředvídatelnost příznaků, z čehož vyplývá, že na světě neexistují dva stejní balbutici (Peutelschmiedová, 2000).

1.1 Vymezení, klasifikace, etiopatogeneze

Většina autorů, kteří se zabývali či zabývají problematikou koktavosti, nahlíží na problém obdobně a řadí koktavost k nejtěžšímu druhu narušené komunikační schopnosti. Definic existuje celá řada, avšak zatím neexistuje taková, která by byla všeobecně přijímána. Množství definic odráží různost pohledů na koktavost. U nás aktuálně přehlédneme nejčastěji k definici dle Lechty (2010, s. 28), kde se jedná o „*syndrom komplexního narušení koordinace orgánů participujících na mluvení, který se nejnápadněji projevuje charakteristickými nedobrovolnými specifickými pauzami narušujícími plynulost mluvení a tím působícími rušivě na komunikační záměr*“.

Při koktavosti se primárně hovoří o narušení plynulosti řečového projevu, tj. narušení **nesymbolických procesů**. Sekundárně se ale objevuje i narušení **symbolických procesů**. Tehdy dochází k přerušování řeči v důsledku zpracovávání myšlenek balbutika, častých parafrází a výpověď tak může být kostrbatá či hůře pochopitelná (Lechta, 2010).

Výskyt narušené komunikační schopnosti koktavosti je častější u mužského pohlaví v poměru 3 : 1 nebo 4 : 1 (i vyšší). Ovšem dohledání těchto údajů pro statistické účely je komplikované, jelikož u nás neexistuje žádná evidence či registr dospělých osob s koktavostí (Klenková, 2006). Dle Lechty (2010) tvoří dospělé balbutiky 80 % mužů. Co se týče počtu balbutiků v globálu, bývá udáváno číslo 0,5 – 1,5 %. I když zahraniční literatura udává až 4 % balbutiků v populaci (Řepová, 2007). Dále Lechta (2010) uvádí, že vznik koktavosti začíná u drtivé většiny případů v předškolním věku a u poloviny dětí se objevuje už před 4. rokem. Naopak po 12. roce je počátek koktavosti téměř nepravděpodobný.

Klasifikace balbuties

Koktavost klasifikovalo již mnoho autorů a vzniklo tedy několik různých pohledů na její členění. Lechta (1990) uvádí řazení dle **doby vzniku koktavosti**, kde lze rozlišit koktavost předčasnou (u dětí do 3 let), obvyklou (u dětí v období 3 až 4 let) a pozdní (u dětí po 7. roce). Z pohledu **verbálních symptomů**, je možné sledovat dělení na koktavost tonickou, tj. „*napjaté němé setrvávání v artikulačním postavení*“, klonickou, tj. „*trhané opakování hlásek nebo slabik*“ a smíšenou, tj. různá míra tonické i klonické koktavosti (Klenková, 2006, s. 158; Lechta, 2010, s. 27). Dále dle **původu** lze klasifikovat koktavost fyziologickou, kombinovanou s dysartrií, dysartrickou, dysfatickou, hysterickou a traumatickou. Z hlediska **uvědomění si poruchy** je možno odlišit uvědomělou (frustrační) nebo neuvědomělou (inscientní) formu koktání. A podle **stupně** lze pozorovat koktavost s minimálními nebo významnými příznaky, až po takové, které brání komunikaci (Lechta, 1990).

Etiopatogeneze

Přestože se problematice koktavosti věnuje již po staletí řada odborníků, nedaří se zatím jednoznačně a komplexně určit její příčinu a paušalizovat ji na jednotlivé případy. Z toho pramení i existence nepřehledného množství dosavadních terapeutických metod (Lechta, 2010).

Peutelschmiedová (1994) rozděluje postoje k původu koktavosti na překonané, přetrvávající a aktuální. **Názory překonané** uvádí např.: koktavost vzniká v důsledku infekční nemoci, anomálií jazyka, při funkčním sluchu (ukázalo se, že u neslyšících lidí, kteří se naučili mluvit, se koktavost neobjevila), při poruše vztahu matky a dítěte nebo z důvodu nepoměru řeči a myšlení (neschopnost vyslovit rychlý tok myšlenek). K **názorům přetrvávajícím** řadí následky psychotraumatu (úlek, pád či dlouhodobé citové strádání), koktavost vzniklá nápodobou nebo koktavost jako následek přeučeného leváctví (levou polovinu těla ovládá pravá hemisféra a levou polovinu naopak pravá; Brockovo centrum řeči se nachází dle starších pramenů u pravorukých v levé hemisféře a u levorukých v pravé hemisféře; při přeučování leváků dochází ke křížení řečové dráhy a vzniká tak narušení řeči; dnes už je ale ověřeno, že se řeč lateralizuje lépe než ruka). Mezi **názory aktuálních** příčin koktavosti zařazuje dědičnost a poruchy centrální nervové soustavy (poškození mozku během porodu nebo v těhotenství, odchylky v propojení hemisfér, změny ve fonačním ústrojí), (Peutelschmiedová, 1994).

Lechta (2010) se domnívá, že při určování příčin koktavosti je třeba připustit existenci více druhů koktavosti:

- na orgánovém základu;
- na primárně vrozeném, dědičném základu; sekundárně orgánově podmíněná koktavost s následnou neurotickou nadstavbou;
- koktavost vznikající jako neuróza.

K těmto případům koktavosti lze přiřadit všechny příčiny vzniku, o kterých se předpokládá, že stojí za problémem koktání. Jako nejčastější příčinu Lechta (2010) uvádí **dědičnost**. Dříve se jejímu působení přisuzovalo 40-60 %, dnes se její vliv dle nejnovějších výzkumů odhaduje spíše na 15 %. Značnou roli při vzniku koktavosti zaujímá **sociální prostředí**, zejména jeho negativní vlivy nebo **psychická traumata**. Existuje teorie: „koktavost jako výsledek vlastní diagnózy“, která poukazuje na fakt, že rodiče svou neznalostí často přivodí dítěti koktavost. V době, kdy se u dítěte objeví vývojová dysfluence, jež by se přirozeně navrátila do normálního stavu řeči, rodiče sami svému dítěti diagnostikují koktavost a snaží se jeho řeč všemožnými metodami napravit. Tím docílí vytváření nepřirozeného chování dítěte, jež se snaží eliminovat své obtíže a zabránuje tak přirozenému vývoji řeči, který je v daném stádiu přiměřený věku. Koktavost tedy vzniká při snaze bránit fyziologickému zakoktávání. Tato teorie byla rozpracována Johnsonem ve 30. letech 20. století a ovlivnila postoje logopedů k rodičům. Dále se velmi často uvádí vznik koktavosti v důsledku nevyřešeného **intrapersonálního konfliktu**, kterým může být např. potlačená potřeba z raného dětství. Koktavost tedy vzniká jako následek a vnější příznak **neurózy**. Jako o možné příčině vzniku koktavosti se hovoří i o **orgánových odchylkách**. Několik autorů se shoduje, že koktavost má souvislost s dysfunkcí bazálních ganglií. Lechta (2010) zmiňuje také jiné druhy narušené komunikační schopnosti (breptavost, opožděný vývoj řeči), jakožto možný původ koktavosti. Etiologické faktory koktavosti shrnuje a definuje jako vzájemnou interakci tří spolutvůrců: dispoziční faktory, orgánové odchylky a (pato)psychosociální vlivy (Lechta, 2010).

1.2 Symptomatologie balbuties

Symptomatologie koktavosti představuje rozmanitou škálu příznaků, které se mohou projevovat velmi výrazně navenek i ve skrytosti. Všechny ovšem způsobují komplikace při komunikaci většině balbutikům (Škodová & Jedlička, 2003).

Nejnápadnějším příznakem koktavosti je neplynulost, ovšem nepovažuje se za nejpodstatnější problém. Při koktavosti se kromě samotné narušené komunikační schopnosti jedná o osobnost balbutika, která je neplynulostí silně ovlivněna (Řepová, 2007).

Příznaky je možné klasifikovat na vnitřní a vnější. **Vnitřní příznaky** vznikají v důsledku problémů v komunikaci a projevují se psychickými stavy jedince s koktavostí. Ty mohou přecházet až v chorobný strach z mluvení – *logofobii*. **Vnější příznaky** se vyznačují obtížemi ve fonaci, artikulaci a respiraci. Dle zastoupení jednotlivých projevů v řeči se dělí formy koktavosti na tonickou, klonickou nebo smíšenou. Při *tonické* formě lze sledovat zvýšený tlak při tvorbě hlasu, zvýšené napětí svalů podílejících se na artikulaci i nesprávné dýchání, kdy rychlý výdech způsobuje zkrácenou fonační dobu a zapříčiňuje časté nadechování. To vyvolává neplynulost řeči a mnohdy nadechování uprostřed slov. *Klonická* forma je charakteristická nepotlačitelným opakováním (nejčastěji prvních) slabik. *Smíšená* forma kombinuje příznaky obou již zmíněných typů koktavosti (Škodová & Jedlička, 2003).

Klenková (2006) popisuje symptomatologii koktavosti konkrétněji a rozděluje ji do několika kategorií.

Příznaky v řeči

Nejvíce nápadným rysem koktavosti v řečovém projevu je **neplynulost**. Současně se ale jedná i o narušení všech složek řeči, kterými jsou respirace, fonace a artikulace. **Dýchání** bývá nepravidelné, mělké, při těžké koktavosti doprovázené křečemi respiračních svalů a může vznikat až inspirační tvorba hlasu, tj. při nádechu. Při **fonaci** dochází ke křečím na hlasivkových vazech, což komplikuje vytvoření hlasu. Následně pak dochází k tvrdému hlasovému začátku, který je nefyziologický a může mít za následek poškození hlasivek. **Artikulace** u balbutiků se nevyznačuje chybnou výslovností, avšak proces narušují křeče, kdy dochází k opakování slabik či tlačení na začátku slov a vět. Nejproblémovějšími hláskami jsou okluzivy, při kterých je zapotřebí prudce prorážet závěr (Klenková, 2006).

Častým projevem, který lze sledovat v řeči jsou **parafrázie**. Vznikají s cílem vyhnout se problémovým (obtížným) hláskám nebo slovům. Jedince pak hledá synonyma a různé opisy, což se dále nepříznivě projevuje v syntaxi i obsahu řeči. Parafrázie představují velice závažný symptom koktavosti (Řepová, 2007).

Dalším viditelným symptomem koktavosti je narušení prozodických faktorů řeči, kterými jsou tempo, melodie, přízvuk, rytmus. Ty lze sledovat v monotónnosti nebo proměnlivém tempu řeči, které je ovlivněno křečemi na mluvidlech. Tyto nežádoucí projevy shrnujeme termínem **dysprozodie** (Klenková, 2006).

Při koktavosti se také objevují poměrně komplikované **revize** (opravy). Nastávají tehdy, jakmile si balbutik v průběhu výpovědi uvědomí, že určité slovo nebo hlásku nezvládne vyslovit, a proto, již započatou, větu změní. Např. balbutik začne větu: „*Jedu nakupovat do BBB...*“ a když zjistí, že má potíže s vyslovením hlásky B, přeformuluje větu a udělá revizi: „*Jedu nakupovat do města.*“ (Lechta & Baxová-Šarközyová, 2001).

Další obvyklý jev a symptom koktavosti představují **embolofrázie** neboli slovní vmetky (vsuvky). Mívají podobu slov, slabik či hlásek, např. „*hm, nó, jó*“. Jedná se o výplňová slova, která balbutikům pomáhají překonávat křeče mluvidel. Tento symptom se častěji vyskytuje v dospělé populaci balbutiků (Klenková, 2006).

Příznaky v chování

Rodí se zpravidla v momentě, kdy si balbutik začne uvědomovat svoji neplýnulost a obtíže s ní spojené a rozhodne se jim předcházet nebo je eliminovat (Lechta & Baxová-Šarközyová, 2001).

V situacích bezprostředně předcházejících mluvení jsou u balbutiků pozorovatelné tzv. souhyby a součiny. **Souhyby** se vyznačují stahy některých svalových skupin, grimasami v obličeji, zatínáním rukou do pěsti, přešlapováním na místě nebo třeba prudkým kopnutím nohy. Součástí souhybů je *Fröschelsův příznak*, který je charakteristický nafukováním (pohyby) nosního chřípí. Jedná se též o symptom koktavosti. **Součiny** jsou jakési zastírací manévry, kterými se balbutik snaží získat čas k překonání křečí a oddaluje tak čas mluvení (Kutálková, 2005).

Příznaky v chování, které doprovázejí komunikaci lze shrnout pojmem **narušené koverbální chování**. Jedná se o chování při komunikaci, jež narušuje obsah výpovědi (Řepová, 2007). Typickými projevy jsou všemožné grimasy, pohupování se ze strany na stranu, přešlapování, dotýkání se různých částí těla (krku, vlasů, čela, uší),

manipulace s prsty, oblečením, celkové tělesné napětí nebo vyhýbání se zrakovému kontaktu (Klenková, 2006).

Často se vyskytuje strach z mluvení - **logofobie**, který mnohdy pramení z dřívější neúspěšnosti. Obavy mohou vést k vyhýbavému chování. Dítě s koktavostí může například odmítat vyslovit slovo nebo větu, dokud není přesvědčené, že je zvládne vyslovit plynule. Balbutici mají také tendenci vyhýbat se určitým situacím, např. telefonování, nakupování (Lechta & Baxová-Šarközyová, 2001). Řepová (2007) se zmiňuje o logofobii jako o nejzávažnějším příznaku koktavosti, který markantně ovlivňuje život jedince s koktavostí. Kromě samotné komunikace má vliv i na socializaci. Což následně způsobuje komplikace ve společenském životě, hledání povolání nebo volbě životního partnera.

Situační příznaky

Do jaké míry hovoří balbutik plynule či neplynule, ovlivňuje podstatnou měrou situace, v níž má mluvit. Plynulost se zlepšuje při situacích s pozitivní zkušeností a dále při změně normálního hlasu, např. situace, která se v minulosti z hlediska koktavosti nevydařila, se jakoby automaticky přenáší na obdobné případy i do budoucna. V důsledku toho balbutik zpravidla koktá ve svých již navyklých životních situacích. Je proto zřejmé, že se lidem s koktavostí hovoří lépe v nových a neotřelých situacích, při nichž se neobjevuje strach z dřívějšího neúspěchu (Sovák, 1978).

Kromě nových situací se balbutikům lépe mluví v nezvyklé poloze (hlavou dolů, na všech čtyřech...), při netradičním způsobu mluvy (šeptem, zpěvem, strojově), při vystupování v zastupování někoho jiného (herec, učitel, maňásek), (Sovák, 1978). Snazší komunikace se osvědčila též při hněvu, křiku, při rozhovoru s dítětem nebo pod vlivem alkoholu a jiných drog (Řepová, 2007).

Další příznaky

Vedle vnějších viditelných projevů jsou znatelné i vnitřní, které postihují celou osobnost. Výrazně bývá zasaženo **sebevědomí** a **emocionalita** jedince.

Koktavost prolíná i do **písemného projevu** balbutika. Konkrétně se projevuje v přepisování, škrtní, vynechávání písmen, narušení plynulosti vedení čáry. Vyskytují se také problémy s **jemnou motorikou** (Klenková, 2006).

Z hlediska **tělesných příznaků** lze sledovat zvýšený krevní tlak, změny frekvence tepu, nespavost, zvýšenou unavitelnost nebo poruchy metabolismu

(Klenková, 2006). Kutálková (2005) zmiňuje také zarudnutí nebo zblednutí obličeje či časté zapocení.

Příznaky charakteristické při fixované koktavosti

Informantem ve výzkumném projektu bakalářské práce je jedinec s fixovanou koktavostí, a proto jsou zde zařazeny i příznaky charakteristické pro tento typ koktavosti.

Nejvýznamnější příznak koktavosti – **dysfluence** – se projevuje stále více převažujícími prologancemi a repeticemi hlásek. Jednotlivé slabiky nebo hlásky mohou zaznamenávat různé druhy dysfluencí, tj. neplynulost se nemusí projevit vždy jediným stejným způsobem. Občas se objevují i krátká tzv. období remisí, kdy dochází k přechodnému vymizení příznaků. Charakteristickým rysem fixované koktavosti je **fragmentace**. Neplynulost se postupně fixuje na menší a menší morfologické fragmenty – ze slov na slabiky, ze slabik na hlásky. Další symptom fixované koktavosti představuje **nadměrná námaha**. Ta se může projevit v kterékoli součásti podílející se na tvorbě řeči. Obzvláště trýznivě působí spazmy artikulačního ústrojí. V dýchacím mechanismu dochází k současnému napětí inspiračních a expiračních svalů a tím se nevytvoří dostatečný tlak nezbytný pro mluvení. V rámci narušeného kverbálního chování lze sledovat formu **únikového chování**. Z hlediska **psychické tenze** je fixovaná koktavost charakteristická opakující se **ztrátou kontroly** nad vlastní řečí. Jedinci se opakovaně setkávají s komunikačními neúspěchy až nerealizací komunikačního záměru. Častým a stále více nápadným jevem při fixované koktavosti se stává **vyhýbavé chování** vzhledem ke komunikaci (Lechta, 2010).

1.3 Logopedická intervence (diagnostika, terapie, prevence) při balbuties

Termín *logopedická intervence* vznikl s cílem, co nejpřesněji vytyčit a vystihnout rozsáhlou činnost logopeda ve všech jejích oblastech. Dvořák (2007, s. 94) ji popisuje jako „*zásah, zakročení v něčí prospěch, s cílem ovlivnit (nějaký jev, proces)*“. Jedná se o specifickou aktivitu, kterou provádí logoped se záměrem identifikovat, eliminovat a předcházet narušené komunikační schopnosti. K dosažení

těchto cílů logoped pracuje na úrovni logopedické diagnostiky, terapie a prevence (Lechta, 2003).

Diagnostika

Při diagnostice neboli „procesu rozpoznávání nemoci; souboru různých metod pomáhajících zjišťovat nemoc“ (Dvořák, 2007, s. 46) se klade důraz na nutnost **pátrání po příčinách** koktavosti, zejména z anamnestických údajů a srovnáváním výsledků z vyšetření od dalších specialistů (psycholog, psychiatr, neurolog, foniatr, ad.). Dále se při vyšetřování zaměřuje na **sledování symptomů** z hlediska kvalitativního i kvantitativního (Lechta, 2003).

Nejdůležitějším výzkumným prostředkem je **spontánní řeč** vyšetřovaného. Sledování probíhá formou řízeného rozhovoru, který je možno nahrát. Následně lze analyzovat chování a mnohé symptomy nepostřehnuté během práce s jedincem (Klenková, 2006).

Důležitým aspektem je **věk** vyšetřovaného, ke kterému by mělo být výrazně přihlíženo. Jinak bude vyšetření probíhat u předškoláka a jinak u dospělého. Je proto dobré rozlišit alespoň tři věkové skupiny: předškolní věk, školní věk, dospělost. Při diagnostikování dítěte předškolního věku bývá využíváno popisu situačních obrázků. U dětí školního věku a dospělých se aplikuje čtení upraveného textu (Klenková, 2006).

Nezbytnou součástí diagnostiky tvoří **diferenciální diagnostika**, tj. odlišení koktavosti od jiných druhů narušené komunikační schopnosti. Provádí se z důvodu rozsáhlého množství vzájemně prolínajících se příčin koktavosti, které je složité identifikovat a především pro skutečnost, že dysfluence není symptomem pouze koktavosti, nýbrž i jiných druhů narušené komunikační schopnosti. Pomocí odborných vyšetření je nutné diferencovat koktavost od vývojových dysfluencí, neurogenních dysfluencí, psychogenních dysfluencí, breptavosti, dysfluencí na bázi narušeného vývoje řeči nebo smíšených typů dysfluencí (Lechta, 2010).

Terapie

Pro určení terapeutického postupu je třeba znát příčinu koktavosti, která by byla následně odstraňována. Vzhledem k velkému množství možných původů koktavosti není volba terapie snadná a místo eliminování příčiny jsou často jen potlačovány příznaky (Klenková, 2006). Odhaduje se, že v současné době existuje 250–300

různorodých metod na terapii koktavosti. Žádný z přístupů ovšem nebyl doposud jednomyslně přijat a aplikován (Lechta, 2010).

Škodová & Jedlička (2003) uvádějí, že se v průběhu času terapeutické postupy koktavosti ustálily do několika základních forem podle využitých metod. Těmito formami jsou psychoterapie, medikamentózní terapie, řečový trénink a kombinované metody. **Psychoterapie** představuje metody založené výlučně na psychické podstatě. Pracuje se zvláště na odstraňování vnitřních příznaků, aby se dosáhlo stavu, že balbutikovi nevadí vnější projevy koktavosti. Tuto terapii provádí zpravidla zkušený klinický psycholog a uplatňuje se častěji u dospělých pacientů. **Medikamentózní terapie** je spíše pomocná metoda s využitím léků, jejichž účinek napomáhá ke zmírnění logofobie a k uvolňování křečí ve fonačním ústrojí. Sama o sobě není účinná a nemůže tak substituovat reedukaci řeči. Své využití má pouze v případě komplexní terapeutické péče. V rámci **řečového tréninku** se aplikují vhodná řečová cvičení, se záměrem navodit plynulou řeč a náležitý dechový stereotyp během mluvení. Využití **kombinovaných metod** je aktuálně nejpoužívanější terapií. Zahrnuje týmové zapojení více profesí a jedná se o nejkomplexnější terapeutický přístup.

Klenková (2006) rozlišuje terapeutické přístupy na přímé a nepřímé. **Přímé** metody spočívají ve snaze přímo měnit neplynulou řeč balbutika. U **nepřímých** forem se dosahuje snížení neplynulosti v řečovém projevu ovlivňováním prostředí nebo osobnosti postiženého jedince. Nikoliv tréninkem fluence. Nepřímé metody mají své místo primárně u dětí.

Jak bylo výše zmíněno, metodických postupů je obrovské množství, a proto je zde jejich představení nereálné. Níže je popsána terapie, která nachází využití u osob v období školního věku a adolescence. Do takového období se řadí i informant ve výzkumném projektu bakalářské práce.

Metoda Van Ripera se využívá již od roku 1932 a dodnes má své místo při terapii balbuties po celém světě. Van Riper směřuje cíl svého programu ke změně balbutikova postoje k vlastní řeči. Snaží se u klienta dosáhnout oproštění se od strachu z neplynulosti a samotné komunikace. Doporučuje také zařazení psychoterapie. Poukazuje na důležitost neustálého kontaktu terapeuta a klienta nejen na samotných sezeních, ale i po ukončení terapie formou rozhovorů nebo telefonických konzultací. Van Riperova metoda pro nápravu koktavosti se dělí na 3 etapy. V **první etapě** diskutuje terapeut s klientem a společně otevírají a rozebírají situace, při nichž u dotyčného dochází k záchvatům koktavosti. Společně se snaží, aby se balbutik naučil

ovládat své symptomy. Terapeut by měl kladně reagovat na klientovy dysfluence a podnítit v něm příjemné pocity z pozitivního přijetí koktavosti. Ve **druhé etapě** je balbutikovým úkolem snažit se opakovat vlastní zakoktání a tím se postupně zbavovat strachu z mluvení. Ve **třetí etapě** je snahou úplně oprostit balbutika od neklidu, nervozity a vyhýbání se komunikaci. Výsledkem je následně plynulejší tempo řečového projevu, byť i s náznaky koktavosti (Kejklíčková, 2007).

Prevence

Prevence narušené komunikační schopnosti se v soudobé logopedii rozlišuje na primární, sekundární a terciární. Primární prevence se zaměřuje na předcházení narušené komunikační schopnosti a směřuje k nejširší veřejnosti. Sekundární prevence orientuje své aktivity na tzv. rizikové skupiny, u kterých se předpokládá větší pravděpodobnost vzniku narušené komunikační schopnosti. Lze sem zařadit děti předčasně narozené, novorozence s nízkou porodní váhou, děti z rodin, kde se vyskytuje nějaký typ postižení a další. Terciární prevence se obrací k osobám, u nichž se narušená komunikační schopnost již projevila. Snahou je předcházet zhoršování a dalšímu prohlubování narušené komunikační schopnosti (Vitásková & Peutelschmiedová, 2005).

Primární prevence koktavosti, tedy předcházení takovým situacím, které by mohly neplynulost řeči vyvolat, u nás poněkud zaostává. Běžná populace má o prevenci koktavosti málo informací. Situace by se mohla zlepšit např. propagací letáků a brožur, které by byly vystaveny v pediatrických čekárnách, ambulancích nebo třeba v mateřských školách. Informovanost rodičů by se tak možná pozvedla. **Sekundární prevence** se orientuje především na děti s vývojovou dysfluencí, u kterých je zvýšené riziko vzniku incipientní koktavosti. Zde má prevence obzvláště velký význam, jelikož v tomto věkovém období vzniká koktavost nejčastěji. Kdyby se ve věku vývojových dysfluencí dařilo postupně odstraňovat rizikové faktory, ve výsledku by byl počet dětí, u nichž vznikne vlastní koktavost, zásadně nižší. **Terciární prevence** se aplikuje u osob s již rozvinutou koktavostí, s cílem zamezit dalším negativním dopadům. Snahou je eliminovat komunikační, sociální a kognitivní stresory (Lechta, 2010).

Kutálková (2005) se o prevenci koktavosti zmiňuje jako o jednoduchém procesu. Stačí jen znát a **respektovat základní vývojové fáze** a postupy, jak usměrňovat přirozený vývoj řeči. Prakticky se tím rozumí – mít přiměřené požadavky na dítě vzhledem k jeho věku. Mimořádně významnou úlohu má **mluvní vzor**. Není dobré, když rodič mluví rychle a často mění tempo řeči. Dítě okoukává mluvu a napodobuje ji

a v rychlosti už nerespektuje správné dýchání, které by mělo být přirozenou činností. Pro dobrou techniku dýchání je vhodné zařadit dětské **básničky a říkanky**. Naučí se na nich rytmizaci, která nedovolí měnit libovolně tempo. Další příhodnou aktivitou může být **hra na zobcovou flétnu**, při níž je zapojeno více činností – rytmus, dýchání, pohyb a zpěv. V neposlední řadě je třeba poskytnout dítěti **pocit jistoty a bezpečí**. Tím je myšleno např. nenutit dítě spát po tmě, když se bojí; netlačit ho, aby pozdravilo a podalo ruku cizím lidem, když vidíme, že je vyklepané; nenutit ho recitovat na besídce, jestliže se bojí i před babičkou apod.

Shrnutí

Koktavost patří do poruch fluence řeči a představuje jednu z nejtěžších forem narušené komunikační schopnosti. Autoři na tuto problematiku nahlíží různě, a proto existuje velké množství definic. Přestože problém koktavosti se řeší už několik staletí, příčiny vzniku se zatím nedaří jednoznačně vymezit. Koktavost je rozsáhlý syndrom, který zahrnuje proměnlivé symptomy v řeči, v chování i v osobnosti balbutika. Při diagnostice se zdůrazňuje pátrání po příčinách a sledování symptomů. V terapii se volí postup vždy s ohledem na věk balbutika a zaměřuje se především na eliminaci příznaků.

2 Období dospívání

Stadium dospívání je přechodným obdobím, kdy se z dítěte stává dospělý jedinec. Jedná se o čas plný změn, během kterého se modifikují veškeré složky osobnosti. Časový průběh této „proměny“ je vysoce individuální. Nástup jednotlivých změn podmiňují biologické a psychosociální faktory, jež vzájemně spolupůsobí. (Vágnerová, 1999).

Celé období lze dále členit na **období pubescence** – přibližně od 11 do 15 let a **období adolescence** – zhruba od 15 do 20 – 22 let, kdy se dosahuje celkové tělesné, psychické a sociální zralosti (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Níže se budu podrobněji zabývat obdobím pubescence u chlapců, do kterého spadá zkoumaný jedinec výzkumného projektu této práce.

2.1 Charakteristika období pubescence

Stadium puberty, též pubescence, zahrnuje tělesný a duševní vývoj, až do ukončení pohlavní zralosti. Toto období vymezuje dolní věková hranice 10. až 11. rok a horní hranice 14. až 15. rok (Kuric, 2000). Langmeier & Krejčířová (2006) uvádějí dvě fáze pubescentního období. **Fáze prepuberty** neboli první pubertální fáze se vyznačuje zrychlením růstu a výskytem prvních příznaků pohlavního dospívání. Fáze končí první menstruací u dívek a prvním výronem semene u chlapců (noční poluce). Fyzický vývoj nastává u dívek o jeden až dva roky dříve než u chlapců. **Fáze vlastní puberty** nastává po ukončení prepuberty. Během tohoto období se ustaluje původně nepravidelný ovulační cyklus a až časem se dostavuje vlastní reprodukční schopnost. Stejně tak i chlapci získávají schopnost rozmnožování až po určitém časovém úseku, po dokončení vývoje hlavních sekundárních pohlavních znaků (Langmeier & Krejčířová, 2006)

Tělesné změny

Proměny tělesného rázu jsou významným projevem období dospívání. Zevnějšek představuje součást vlastní identity, a proto jakékoliv změny bývají intenzivně prožívány. Přijetí změněného těla závisí na psychické vyzrálosti jedince a reakcích okolí. U dospívajícího se tak proto mohou objevovat pocity hrdosti i studu.

Celý proces přijetí nové identity určitou dobu trvá a je ovlivněn i dalšími psychickými a sociálními změnami (Vágnerová, 1999).

Nástup období dospívání způsobují hormonální změny. Významným a viditelným rysem pubescentního období je rychlý **růst**, který řídí růstový hormon IGF. Dítě vyrůstá o 20 % své celkové výšky. Průměrný nárůst se pohybuje v rozpětí 9 až 14 cm za rok. Rychlým rozmachem růstu svalů i ostatních tělesných částí se dostavuje vyšší silová výkonnost. Naopak dochází k častější unavitelnosti a poklesu motorické koordinace. Dokončení růstu bývá u dívek zhruba v 15 letech a u hochů v 17 – 18 letech. V průměru bývají chlapci o 12 cm vyšší než dívky (Thorová, 2015). Růst různých částí těla nenastupuje ve stejnou dobu. Končetiny se začínají zvětšovat asi o rok dříve než krk a trup. Zpočátku rostou rychleji také ruce než paže a chodidlové části nohou než celé nohy. Těla pubescentů jsou proporčně nevyvážená a mohou působit mírně komicky. U chlapců dochází také k rozšiřování ramen (Říčan, 2004).

Výměna dentice končí po prořezání druhých stoliček (tedy sedmiček) v přibližně 14 letech. Třetí stoličky vyrůstají až po 15. roce i během dospělosti nebo se nemusí objevit vůbec. Hormonální změny zapříčiňují zvýšenou činnost mazových žláz a u většiny dospívajících tak vyvolají kožní onemocnění akné. Objevuje se také vyšší produkce potu (Thorová, 2015).

Pohlavní vývoj u chlapců vyvolává zvýšená tvorba pohlavního hormonu testosteronu, který produkují varlata. Celý proces hormonálních změn je řízen hypofýzou (Říčan, 2004). Hormony pohlavní regulují pohlavní vývoj, který u chlapců nastupuje mezi 11. a 12. rokem zvětšením varlat. Následné zvětšování genitálu bývá vysoce individuální. Po 12. roce se začíná objevovat růst pubického ochlupení a zhruba ve 14 letech dochází k prvnímu výronu semene, tj. ejakulaci. Zvětšením hrtanových chrupavek, zejm. štítné, se mění velikost hlasivkové štěrbiny, což nese za následek změnu hloubky a barvy hlasu. Tento jev se označuje mutace a objevuje se okolo 14. roku. Nástupem mutace se zpomaluje celkový růst. Dospělý vzhled se završuje růstem vousů mezi 15 a 17 lety (Thorová, 2015).

S tělesnými změnami souvisí rozvoj **motoriky**. V období dospívání nabývají motorické schopnosti výraznějšího pokroku než v předcházejícím stadiu. S narůstající fyzickou silou, hbitostí, smyslem pro rovnováhu nebo lepší koordinací jemné motoriky se rozšiřují i mnohé dovednosti. S tím souvisí i zvýšený zájem o sport a následný zisk sebevědomí, které bývá v tomto období ohroženo (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Psychické změny

Období dospívání – zejména jeho první část (pubescence) – bývá charakterizováno jako období **emoční lability**. Tuto nestálost v prožívání zapříčiňují vnitřní změny v organismu jedince. Dospívající jsou více přecitlivělí na všemožné vnější podněty. Projevy této nestability bývají poměrně intenzivní a nápadné, že se celé stadium často označuje jako období bouří a krizí (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Ve srovnání s předchozím stadiem jsou emoční reakce pubescenta viditelnější a mnohdy nepřiměřené situaci či podněcujícímu stimulu. Emoční ladění bývá krátkodobé a proměnlivé. Jen stěží se odhaduje, jak jedinec zareaguje při stejné události příště. Změny emocí se projevují větší impulzivností a sníženým sebeovládáním. Tyto projevy podporují častější vznik konfliktů. Dále dospívající neradi projevují své city a emoce navenek. Lze to nazvat jako zvýšenou **sebekontrolu** (Vágnerová, 1999).

Rozvoj kognitivních procesů

Na vývoj poznávacích procesů má vliv zrání a učení. Jedinec tedy musí být dostatečně vyzrálý a získat potřebné zkušenosti, aby mohlo dojít k rozvoji poznávacích schopností (Vágnerová, 2005).

Myšlení prochází kvantitativní i kvalitativní proměnou. Inteligenční vývoj dosahuje svého vrcholu a současně se mění způsob myšlenkových operací. Výrazně se rozvíjí *abstraktní myšlení*. V pohledu na řešení problému se dospívající už nespokojí s jediným výsledkem, ale vyhledává a přemýšlí o možných dalších řešeních. Je schopen vytvářet hypotézy a domněnky. Neuvažuje už jen o tom, co reálně vidí, nýbrž přemýšlí abstraktně bez opory o skutečnou realitu (Langmeier & Krejčířová, 2006). Dále dovedou jedinci v tomto období uvažovat systematictěji. Zlepšuje se *induktivní uvažování*, tj. schopnost zobecnit poznané; *kombinační myšlení*, tj. umění komplexně zpracovat vstupní informace (např. při řešení slovních úloh) a rodí se kompetence *akceptovat hypotetický problém*. Tím se rozumí ochota přijmout a diskutovat o hypotetické otázce. Dospívající by se zvládli zamýšlet např. nad tématem „sníh je černý“ a podpořit svoje myšlenky náležitými argumenty. Oproti tomu mladší školáci by tuto otázku pokládali za nesmyslnou, jelikož sníh je přeci bílý (Vágnerová, 2005). Podstatným rysem myšlení v pubertálním období je i *samostatnost*. Jedinci chtějí být nezávislí na dospělých a mají tendenci horlivě obhajovat své názory a přesvědčení. Vzhledem k malému množství zkušeností však bývá jejich myšlení často vzdálené od skutečnosti (Kuric, 2000). Mění se také *uvažování nad časovou dimenzí*. Mladší žáci

vnímali v podstatě jen současnost. Dospívající se zamýšlejí nad minulostí a ještě více nad budoucností, která pro ně mívá nejvyšší význam. V souvislosti s budoucností se mění postoje k základním psychickým potřebám. Pocit jistoty a bezpečí už nebývá vnímán tak samozřejmě jako v dětství. Naopak se tato jistota vytrácí a místo ní se objevují pocity obav. V úvahách o budoucnosti figurují i myšlenky o vlastním budoucím uplatnění (Vágnerová, 2005). Významným znakem myšlení dospívajících je *kritičnost*. Kriticky hodnotí a porovnávají běžnou realitu s ideály, kriticky smýšlí o smyslu hodnot, kriticky přistupují i k sobě samým (Říčan, 2004).

S myšlením souvisí **řeč**, která se rozvíjí též po kvalitativní i kvantitativní stránce. Slovní zásoba roste a s tím i porozumění abstraktním a cizím pojmům. Řečový rozvoj je v pubertálním období znatelný. Lze sledovat větší barvitost a dynamiku řeči s častějším používáním sloves. Pod vlivem četby knih a mluvního vzoru dospělých se dospívající snaží svůj řečový projev zkrášlovat a vylepšovat využitím barvitých výrazových prostředků (Kuric, 2000).

Zvětšuje se kapacita **paměti**. Pubescenti umějí používat lepší a efektivnější strategie, díky kterým se jim daří uchovat v paměti to důležité. Vytvářejí si různé pomůcky, které jim ulehčují proces zapamatování. Dokážou si učivo rozplánovat časově i systematicky na menší celky. Vyvíjí se *selektivní opakování*, kdy se zaměřují na náročnější části učiva a neučí se vše stejně intenzivně. Proto jsou schopni se postupně naučit větší množství učební látky. Proces vybavování se též rozvíjí. Napomáhá tomu využívání různých asociací, někdy dokonce logická či deduktivní úvaha. Ne všichni jsou ale těchto procesů schopni. Někteří stále používají neefektivní mechanický způsob učení (Vágnerová, 2005).

Pozornost se na počátku pubescence zhoršuje. Tento pokles se přisuzuje celkovému tělesnému a psychickému stavu, který je pod vlivem hormonálních změn rozrušen. Ke zlepšení dochází přibližně ve 13. až 14. roce a na konci období dospívání se pozornost svými vlastnostmi výrazně přiblíží pozornosti dospělých (Kuric, 2000).

Významný vzestup zaznamenávají i **percepční schopnosti**. Na svůj vrchol se dostává vizuální vnímání, které souvisí s abstraktním myšlením **Představy** se proto stávají méně živými a „bledšími“. Ve vzdělávacím procesu by se nemělo využívat přílišné názornosti, aby se nebrzdil rozvoj abstraktního myšlení. Na druhé straně by názornost při učení neměla chybět, neboť právě z názorných zkušeností vychází porozumění abstraktním pojmům (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Vztahy

Vedoucí pozici ve vztazích pubescentů zaujímají jejich **vrstevníci**. Třídní kolektiv, skupina v zájmovém kroužku nebo parta kamarádů mívá největší vliv na dospívajícího jedince. Někdy bývají názory a smýšlení skupiny vrstevníků natolik silné a vlivné, že nesouhlas s nimi představuje pro jednotlivce hrozbu. Raději se dostane do konfliktu s rodičem či učitelem, než aby vybočoval z řad vrstevníků. Podléhání partě může být opravdu nebezpečné. Jedince je schopen nechat se vyhecovat k činům nebo jednáním, která jsou v rozporu s jeho přesvědčením a povahou. Např. se opije, zakouší drogy, chová se bezohledně k mladším nebo seniorům. Dostání se do takové skupiny může být pro ještě nedospělé dítě trýznivé (Říčan, 2004).

Důležitou potřebou nejen dospívajících je potřeba **přátelství**. Touha po blízkém kamarádovi, kterému by mohli důvěřovat, se objevuje na počátku puberty, tj. v 11–12 letech. Pro dospívající představují přátelské vztahy významný zdroj emoční opory. Tím se rozumí možnost sdílení se o problémech a starostech s nalezením pochopení u druhého. Pubescenti popisují takového dobrého přítele jako loajálního, naslouchajícího, nápomocného, solidárního, nikdy nezradí, neshodí, nevytahuje se, mají něco společného a rozhodují společně. Nejdůležitější je však vzájemná důvěra, sdílení pocitů a porozumění. Takový vztah má i funkci opory při prožívání různých problémů (Vágnerová, 2005). Přátelství má velice pozitivní význam pro výchovu zúčastněných. Učí je upřímnému a srdečnému vztahu k člověku, zříkat se vlastních zájmů ve prospěch druhých, plnit úkoly v rámci skupiny (mít nějaké povinnosti). Podporuje se vznik a vývoj kladných vlastností a charakterových rysů mladých lidí. Přátelé jsou také schopni se vzájemně upozorňovat na své chyby a nedostatky a od blízkého přítele jim nedělá problém kritiku přijmout. Dochází tak k vzájemné sebevýchově (Kuric, 2000).

Kromě přátelských vztahů a skupiny vrstevníků se rodí zájem i o **vztahy heterosexuální**. Pro dospívající nabývá na významu vztah s osobou opačného pohlaví. Většinou se jedná o formu zamilovanosti, při které jedinci zakoušejí pocit obrovské hodnoty milované osoby a potřebu kontaktu. Takový vztah však nemusí vzniknout jen v důsledku osobní touhy a potřeby po druhé osobě, nýbrž jako důkaz, že pubescent zapadá do skupiny vrstevníků, kde i ostatní mají heterosexuální vztahy. („*Všichni už mají holku a já ještě ne. Najdu si nějakou a nebudou se mi vysmívat.*“). Téma sexuality se stává atraktivním tématem, ale zatím se projevuje spíše jen v teoretické úrovni nebo při autosexuálních praktikách, tj. masturbaci (Vágnerová, 1999).

Vztah k **rodičům** a rodině se v období pubescence proměňuje a je charakteristický procesem emancipace. Odpoutávání se od rodiny je přirozeným projevem dospívání. Mění se zejména citová vazba k rodičům. Z dětské závislosti se stává zralejší, vyváženější vztah. Dospívající tráví čas s rodiči čím dál méně a ubývá i společného sdílení se o každodenních zážitcích. Typickými rysy pubescence je kritičnost a smysl pro spravedlnost a dokonalost. Jakmile je někdo nebo něco s těmito přesvědčeními v rozporu, zavrhnou to. Tyto tendence se projevují i ve vztahu k rodičům. Zjišťují, že rodiče nejsou dokonalí a neomylní. Poznání reality bývá pro dospívající zklamáním (Vágnerová, 2005).

Kritičnost pubescentů se odráží i ve vztahu k **učitelům**. Třída dospívajících pozorně sleduje učitele a na jakékoliv jeho zaváhání, chybu nebo nedostatek pohotově reaguje. Časté je vymýšlení příznačných přezdívek učitelům (Říčan, 2004).

2.2 Specifika balbuties v období dospívání

Období dospívání není typické pro vznik koktavosti, přestože existují případy, kdy se tato narušená komunikační schopnost objevila právě v období dospívání. Zpravidla se koktavost rodí ve fázi vývoje řeči mezi třemi a pěti roky. Mnohdy ale problém neplynulé řeči přetrvává i do dospělosti (Parent, 1998).

Koktavost je řazena k nejtěžším druhům narušené komunikační schopnosti. Působí neblaze na celou osobnost člověka a má dopady na jeho školní, pracovní i sociální adaptaci a na seberealizaci (Řepová, 2007). V období dospívání k tomu balbutik prochází výraznými biologickými, psychickými i sociálními změnami. Výzkumy ukázaly, že nakupení a souhra významných vývojových změn v období puberty do krátkého časového úseku, vyvolávají zhoršení výkonu, adaptace, pohody a sebehodnocení u dospívajících. Součástí změn je i absolvování přechodu ze základní školy na střední školu (Macek, 2003). Dospívající balbutik tak prožívá nelehké období, kdy je zapotřebí se kromě neplynulé řeči vyrovnávat s vývojovými změnami provázející pubertu. Typické **negativní sebehodnocení** objevující se u pubescentů umocňuje jejich neplynulost v řeči a koktavost se může zhoršovat (Řepová, 2007).

Pro balbutiky představuje období puberty zvláště tíživou dobu. Oproti dítěti si je pubescent již plně vědom své koktavosti i veškerých jejích dopadů. Ale v porovnání s dospělými se ještě nenaučil používat různé strategie na zvládání náročných

komunikačních situací. Přestože je koktavost jedna z nejtrýznivějších narušení komunikační schopnosti, záleží především na samotném balbutikovi, jak se k narušení řeči staví. Přijetí či nepřijetí vlastní neplynulosti se odvíjí od zkušeností, které balbutik zažil se svým okolím. Zda se setkal s přijetím, pohrdáním, výsměchem nebo lítostí nad svou koktavostí. Nejvýznamnější roli však v přijetí koktavosti hraje samotná osobnost balbutika – to, jak se staví k vlastnímu problému, k sobě samému nebo i jaké je povahy (Kršňáková, 2004).

Ve škole

Balbutik je v době dospívání žákem 2. stupně základní školy nebo už studentem střední školy. Obě varianty s sebou nesou nepoměrně zvýšené nároky na komunikační schopnost žáka než v ročnících 1. stupně. Žák každý den přichází do kontaktu s více vyučujícími, jejichž nároky na znalosti, plnění úkolů, chování, celkový projev a vystupování žáků jsou rozdílné. V této době se předpokládá dobrá komunikační schopnost, včetně její sociální aplikace za samozřejmou (Řepová, 2007).

Škola je prostředím, kde musí žáci čelit spoustě zátěžovým situacím, které u většiny dětí vyvolávají **stres**. Žáci s koktavostí prožívají zpravidla toto psychické napětí častěji a intenzivněji (kvůli svému komunikačnímu problému). Takovými situacemi mohou být čtení či počítání na čas, požadování okamžité odpovědi nebo vyvolávání „popořadě“, tj. podle abecedního seznamu nebo zasedacího pořádku. Pro žáky s balbuties představuje tento způsob vyvolávání výrazně stresovou situaci, plnou napjatého očekávání, než na ně přijde řada. Zpravidla se neplynulá řeč pod vlivem stresu zhorší. Je proto možná domluva učitele s žákem, že ho bude vyvolávat jako prvního, (aby nervózně nečekal, kdy tedy bude vyvolán), nebo že se žák sám přihlásí (v momentě lepšího psychického rozpoložení). Další situací působící stres je intrapersonální konflikt balbutika, který nastává v momentě, kdy zná odpověď na otázku, ale bojí se ji ze strachu ze zakoktání zodpovědět. Žák musí velmi často řešit osobní rozpor, kdy na jedné straně stojí to, že zná odpověď a může získat jedničku, ale že se pravděpodobně zakoktá, jak již někdy dříve. A současně se objevuje myšlenka, že když se nepřihlásí, tak se nezakoktá, ale nedostane jedničku. Na všechny tyto stresové situace žák reaguje tak, že se víc a víc uzavírá do sebe a minimalizuje komunikaci s okolím. V kombinaci s pubertou, která je charakteristická přecitlivělostí, negativním sebehodnocením nebo pocitu neuznání je na učiteli, aby žáka osvobodil z možné sociální izolace (Lechta & Králiková, 2011).

Žák s koktavostí nebo i s jiným narušením řeči bývá obecně vnímán jako méně inteligentní, než doopravdy je. Koktavost je snad nejviditelnější formou narušené komunikační schopnosti, a proto působí jako sociální stigma pro žáka. Ten pak může být vyřazován z kolektivu nebo jinak hendikepován (Vágnerová, 1997).

Velmi důležitou roli ve vzdělávacím procesu žáka zaujímá **učitel**. Ten velkou měrou ovlivňuje, jaké pocity žák s balbuties prožívá v průběhu školní docházky. Učitel je klíčovým spolubudovatelem třídní atmosféry a měl by být schopen vytvořit takové klima, ve kterém balbutik nepociťuje známky hanby či ponížení. Pokud je učitel opravdovou osobností, žáci ho vnímají jako vzor i s jeho chováním. Proto jaké zaujme stanovisko učitel k žákovi, tak budou pravděpodobně přistupovat i ostatní žáci k spolužákovi s koktavostí. V případě, že se ve třídě objeví „posměváčci“, nejúčinnější metodou potrestání je promluvení si soukromě mezi čtyřma očima (Peutelschmiedová, 1994).

Úkolem třídního učitele je informovat žáky o odchylkách a vést je k tolerantnosti k sobě navzájem. Je třeba je seznámit s tím, že někdo má obtíže se čtením, někdo s mluvením – koktáním, jiný zase v matematice. Pokud se ve třídě objeví žák nebo žáci, kteří se dítěti s koktavostí vysmívají nebo ho jinak zesměšňují, je nezbytné, aby učitel nastalou situaci nepřehlížel a aktivně zasáhl (Bendová, 2011).

Dále Bendová (2011) zmiňuje několik zásad pro komunikaci s dětmi s koktavostí ve škole:

- chovat se k dítěti stejně, ať už se u něho aktuálně projevují či neprojevují známky koktavosti;
- nevyžadovat, aby dítě zopakovalo větu správně – bez zakoktání;
- nenazývat dítě v jeho přítomnosti jako „koktavého“;
- pedagog by měl více hodnotit obsah sdělení než jeho formu;
- neodvracet oční kontakt od dítěte v momentě zakoktání – může to vnímat jako signál, že komunikačně selhal;
- nezařazovat do výuky soutěže typu: „Kdo první řekne...!“, Kdo první uhádne...!“.

Kromě učitele mají velký podíl na tom, jak se žák s koktavostí bude ve škole cítit, **spolužáci**. Řepová (2007) uvádí výsledky výzkumu, který sledoval postoje spolužáků k balbutikovi. Do průzkumu bylo zapojeno 324 základních škol se 144 balbutiky. Je potěšujícím zjištěním, že naprostá většina pozorovaných žáků (94,4 %) přijímá svého spolužáka s koktavostí bez ohledu na jeho řečový hendikep. Nicméně se

balbutici ve školách setkávají s různým druhem nepříjemného chování ze stran spolužáků. Jako přijatelnější formu lze sledovat škádlení (v 19,4 %). Nejedná se o škodolibý a zlomyslný výsměch, nýbrž o smích, který vyvolala vtipná koktavá řeč balbutika. Většinou ani samo dítě s koktavostí nebere tento smích ostatních tak vážně. Ovšem jako méně přívětivé reakce se objevují posměšky, urážky, ponižování, zastrasování, přehlížení a ignorování nebo dokonce fyzické útoky. Všechny tyto projevy se naštěstí vyskytují v poměrně nízké míře. Nebyl zaznamenán případ, že by se dítě s koktavostí strailo kolektivu. Ve 4 případech se ukázalo, že žák s onou poruchou nemá ve třídě žádného kamaráda (Řepová, 2007).

V rodině

V první řadě je problém neplýnulé řeči záležitostí samotného balbutika, ale dotýká se zpravidla všech členů jeho rodiny (Řepová, 2007).

Pubescenti s balbuties zažívají s **rodiči** velmi často situace jakéhosi oboustranného předstírání, že si koktavosti vlastně ani nevšimli. V rodině se o problému nemluví a žije se tak, jak kdyby se nic nedělo. Zpravidla to pramení z faktu, že balbutik o své koktavosti nemluví, protože si myslí, že rodiče o tom nechtějí mluvit a stejně tak rodiče neotevřají toto téma, protože jsou přesvědčení, že se jejich dítě nechce s nimi o svém problému bavit. Je to nezvyklá situace, která by se měla řešit. Protože problém koktání se týká dospívajícího dítěte, mělo by to být právě ono, kdo zahájí hovor na toto téma. Rodiče často o tomto problému nemluví, protože ho dostatečně neznají a nevědí, jak svému dítěti poradit. Dalším nežádoucím chování ze strany rodičů k dospívajícímu balbutikovi je dokončování slov a vět za něho nebo poskytování určitých úlev a výhod jen proto, že jedinec koktá. U dospívajícího vyvolává tento postoj rodičů pocity nejistoty a pochybností a zpravidla dochází ke snižování sebevědomí (Williams, 2007).

2.3 Volba studia, povolání osob s balbuties

Výběr dalšího studia a s tím související i volba povolání je významným vývojovým momentem pro všechny dospívající. Takové rozhodování nebývá mnohdy jednoduché. Jedinci jsou vystaveni tlaku, kdy se musí rozhodnout, přestože nejsou ještě zájmově vyhranění. Velmi často dochází ke střetům představ rodičů a jejich dospívajících dětí. Balbutik v tomto ohledu naráží na jistá omezení v souvislosti

s koktavostí. Výběr dalšího studia nebo samotného povolání je determinován jeho omezenými komunikačními schopnostmi než osobními zájmy (Řepová, 2007).

V období rozhodování o dalším studiu nebo budoucí profesi mohou žáci využívat služby **profesního poradenství**. Ty bývají zajišťovány na školách, dále v pedagogicko-psychologických poradnách a ve speciálně pedagogických centrech (Opatřilová & Zámečníková, 2005).

V rámci **školy** je cílem poradenské činnosti podporovat žáky v jejich osobnostním rozvoji, poskytovat jim informace o možnostech vzdělávání a pomoci jim rozhodnout se ve volbě dalšího směřování s ohledem na jejich možnosti. Nejblíže žákem ve škole se stává *třídní učitel*. Jeho poradenská práce směřuje i k rodičům žáků a ostatním učitelům ve formě konzultací. Na školní úrovni působí poradensky především *výchovný poradce*. Kromě poradenského působení na žáky a jejich rodiče zajišťuje spolupráci školy s vnějšími poradenskými institucemi. Dalšími specialisty na škole s poradenskou kompetencí jsou *školní psycholog* a *speciální pedagog*. Jejich pozice ale nemusí být na školách vždy zastoupena. Je na řediteli školy, jestli tato místa zřídí (Vítková, 2003).

Pedagogicko-psychologické poradny (dále PPP) a speciálně pedagogická centra (dále SPC) jsou školská poradenská zařízení, která zprostředkovávají kromě profesního poradenství další odborné činnosti. Hlavní náplní **PPP** je provádění diagnostiky, poskytování poradenských služeb, zajišťování prevence, intervence a nápravné péče. Odborné zastoupení PPP představují standardně psychologové, speciální pedagogové a sociální pracovníci. Péče probíhá ambulantně a je určena žákům od 3 let (od vstupu do MŠ) až po ukončení středního, případně vyššího odborného, vzdělání. Kromě žáků samotných poskytuje PPP služby také rodičům, učitelům i školám. **SPC** poskytují speciálně pedagogické služby klientům ve věku od 3 do 19 let buď ambulantně, nebo terénně (v rodině nebo v institucionální péči). Služby SPC se dále rozlišují podle zaměření SPC (na služby pro klienty se zrakovým postižením, tělesným postižením, atd.). Pracovní tým se skládá ze speciálního pedagoga, psychologa, sociálního pracovníka a dalšího specialisty podle zaměření SPC (např. fyzioterapeuta), (Knotová, 2014).

Kromě škol a školských poradenských zařízení fungují tzv. **Informační a poradenská střediska při úřadech práce**, která též zajišťují pomoc v profesní orientaci dospívajícím. Střediska spolupracují se školami a svou činností efektivně

napomáhají mladým lidem ve výběru povolání s ohledem na jejich schopnosti a nabízená pracovní místa v daném regionu (Opatřilová & Zámečnicková, 2005).

Lidé s koktavostí se často vyrovnávají s osobním rozporem, kdy mají vysněnou představu svého budoucího povolání, ale narážejí na své omezené schopnosti a možnosti spojené s narušenou komunikační schopností. Přesto je v praxi možné běžně potkat balbutiky, v jejichž povolání zaujímá řeč přední místo, např. právníci, herci, učitelé, psychologové, prodavači (Fraser, 2011). Takoví lidé si už vypracovali určité řečové strategie, které umějí efektivně využívat. Zajímavou informací uváděnou v odborných publikacích je výskyt nadprůměrné inteligence u lidí s koktavostí. A s klesajícím IQ se snižuje i pravděpodobnost koktavosti (Peutelschmiedová, 2009).

Z právního hlediska se na balbutiky nevztahuje žádný předpis, který by jim znemožňoval vykonávat nějakou profesi. Ve skutečnosti jsou lidé s koktavostí vyloučeni jen z takových povolání, ze kterých se vyřadí sami. Je důležité, aby zažívali pocity jistoty a uspokojení ze své práce (Peutelschmiedová, 2009).

Shrnutí

Období dospívání je charakteristické množstvím změn projevujících se v oblastech tělesné, psychické i sociální. Tato část života představuje pro každého jedince náročný čas, kdy je zapotřebí se vyrovnat s nastalými změnami, čelit životnímu rozhodování v podobě volby dalšího profesního směřování a v případě dospívajícího balbutika se přidávají nepříjemné pocity v důsledku uvědomění si vlastního komunikačního problému i s jeho dopady. Proto i volba budoucího zaměstnání je silně determinována osobnostními, zejm. komunikačními schopnostmi, než osobním zájmem. Dospívající mohou využívat různé formy profesního poradenství, které nalézají primárně ve školách.

3 Analýza komunikačních situací u dospívajícího jedince s balbuties

3.1 Cíl práce, metodologie

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo analyzovat vybrané komunikační situace z pohledu dospívajícího jedince s balbuties.

V rámci plnění hlavního cíle byly stanoveny **dílčí cíle**:

- deskripce komunikační schopnosti informanta a průběhu logopedické intervence;
- analýza komunikačních situací informanta a jejich obtíží v období mladšího školního věku;
- analýza komunikačních situací informanta a jejich obtíží v období staršího školního věku;
- analýza specifik komunikace s kamarády, s učiteli, s rodinnými příslušníky.

Na základě cílů výzkumného šetření byly stanoveny tyto **výzkumné otázky**:

1. S jakými reakcemi spolužáků se informant setkal v rámci výchovně vzdělávacího procesu?
2. Jak se změnil pohled informanta na komunikační situace v průběhu období povinné školní docházky?
3. Jak ovlivňuje faktor přípravy zvládnutí komunikační situace z pohledu informanta?

Metodologie výzkumného šetření

Bakalářská práce sestává ze dvou oddílů. **První oddíl** má teoretický charakter. Vychází z odborné literatury a tematicky se vztahuje k výzkumnému projektu. **Druhý oddíl** tvoří výzkumné šetření. Samotný výzkum je rozdělen na dvě části.

V první části je využita technika *nestrukturovaného* neboli *volného rozhovoru*. Je vedená s informantem nad tématem jeho komunikační schopnosti a průběhu logopedické péče. Pelikán (2007, s. 118) popisuje tuto metodu jako „*dialog, kdy si*

osoby volně vyměňují své názory a reagují na ně“. Obvykle se využívá pro navázání kontaktu s dotazovanou osobou, pro její niternější poznání (Pelikán, 2007).

Druhá část se zakládá na *dotazníku situační psychické tenze při chronické koktavosti* (Lechta, V. & Škrabáková, A., Bratislava: Centrum pre dysfluencie). Dotazník je sestaven ze 45 modelových komunikačních situací (pro tuto práci byly některé situace pozměněny s přihlédnutím k věku informanta a rozšířeny o několik málo podobných situací). Do záznamového archu přiřazuje dotazovaný k jednotlivým komunikačním situacím čísla 1 až 5, z nichž každé odpovídá určitému postoji k dané situaci. Číslo 1 znamená, že situace je pro informanta „velmi lehká“, číslo 2 značí situaci, která je „lehká“, číslo 3 označuje postoj „něco mezi lehkým a těžkým“, číslo 4 představuje „těžkou“ situaci a číslo 5 označuje „velmi těžkou“ situaci. Dotazníkové šetření je doplněno o krátké rozhovory u situací, které bylo zapotřebí doplnit nebo okomentovat. Veškeré modelové situace informant zodpovídá podle aktuálního postoje, ale připojuje i stanovisko, které zaujímal ke stejným situacím v období mladšího školního věku.

3.2 Charakteristika místa šetření a výzkumného vzorku

Výzkumné šetření bylo provedeno s dospívajícím chlapcem s koktavostí v jeho domácím prostředí.

Charakteristika prostředí

Informant bydlí společně s rodiči a dalšími dvěma staršími sourozenci v rodinném domě na vesnici. Pokoj sdílí se svým bratrem. V domě nežijí žádní další příbuzní ani zvířata.

Charakteristika výzkumného vzorku

Informant se narodil v roce 2003 jako čtvrté dítě do funkční rodiny. Od 4 let navštěvoval mateřskou školu v místě bydliště a v 6 letech započal povinnou školní docházku (též v místě bydliště), kde absolvoval všech 9 let.

Na prvním stupni docházel po dobu 2 let na hru na klavír do základní umělecké školy. Během celé povinné školní docházky dělal judo, které ho baví. Volný čas tráví u počítače, venku s kamarády nebo také velmi rád vyrábí v dílně různé předměty.

Informant je introvertní povahy a kontakt s lidmi mu odmalinka činil obtíže. Ve třech letech u něho propukla koktavost po traumatickém zážitku. Při nastupování do výtahové kabiny na něho vyštěkl pes. Od té doby se objevily dysfluence. Rodiče předpokládali, že neplynulost po čase odezní. Otec informanta se jako dítě potýkal s koktavostí (po úrazu elektrickým proudem), avšak po poměrně krátké době neplynulost vymizela. Nicméně v případě zkoumaného jedince se koktavost nezlepšila a po asi roce nastoupil do péče klinické logopedky. Po zahájení logopedické intervence se obtíže s neplynulou řečí začaly pomalu zlepšovat. Původně docházelo k zadrhávání na každém slovu, nyní je problém už jen u slov začínajících hláskou „k“ a občas u slov začínající krátkými slabikami u iniciačních hlásek „p“, „b“, „d“.

Aktuálně je informant studentem 1. ročníku střední školy se zaměřením na informační technologie.

3.3 Vlastní výzkumné šetření

Vlastní výzkumné šetření proběhlo ve dvou fázích. V **první fázi** byl proveden rozhovor s informantem o jeho narušené komunikační schopnosti a podstoupené logopedické terapii. Ve **druhé fázi** informant vyplnil Dotazník situační psychické tenze při chronické koktavosti (Lechta, V. & Škrabáková, A., Bratislava: Centrum pre dysfluencie), který byl doplněn rozhovorem nad vybranými body (situacemi) dotazníku. Situace byly zodpovídaný podle aktuálního postoje informanta i dle postoje, který zaujímal v období mladšího školního věku, tj. v 6 – 11 letech.

3.3.1 Analýza rozhovoru s informantem

Informant si nepamatuje, v kolika letech se u něho objevila narušená komunikační schopnost, ale dle informací matky to bylo asi ve třech letech. Samotný zážitek, který se odehrál bezprostředně před vznikem koktavosti, si však vybavuje. „*Byl jsem u babičky (bydlí v panelovém domě) a společně jsme čekali na výtah. Jak přijel, chtěl jsem jít hnedka dovnitř – abych byl první, kdo otevře dveře a bude první uvnitř. Jak jsem ale otevřel dveře, z kabiny na mě vyštěkl pes. Strašně jsem se vylekal.*“ Dále si informant změnu řeči – samotnou koktavost – nepamatuje, až do nástupu do školy. Z té doby si už vzpomíná a vybavuje, že koktal. Popisuje to jako stav, kdy zažívá neustálý strach z toho, co přijde – kdy bude muset mluvit, kdy bude vyvolán, kdy přijde ta

chvíle, že se nebude moci „vymáčknout“. V průběhu let se naučil se svou koktavostí pracovat a (nejen) školní komunikační situace umí nyní lépe zvládat.

První strategií, kterou používá nejčastěji pro zmírnění koktavosti, jsou parafráze. Tedy nahrazování obtížných slov synonymy či jinými opisy. Ve druhé řadě zmiňuje zásadu – nesnažit se připravovat si mluvení dopředu. Výsledek je potom vždy ještě horší. Pro zabránění zakoktání informant dále využívá „taktiku předstírání“, kdy se tváří, jakože si nemůže vzpomenout na určité slovo a popisuje ho tak dlouho, než ho někdo vysloví za něho.

Dále informant popisuje svůj aktuální stav řečových obtíží. Největší problém nastává u slov začínajících hláskou „k“. „*Když slovo začíná na K, tak ho v životě neřeknu.*“ Zadrhávání dále nastává u hlásek „p“, „b“ a „d“ ve spojení se všemi krátkými samohláskami – „pa-, pe-, pě-, pi-, po-, pu-“, po kterých následují další slabiky. Příklady problémových slov jsou: pětka, dědek, bude, pytel, babička, parník. Pokud je ale slovo jednoslabičné (např. brouk, prak, pak) nebo začíná dlouho slabikou (např. písnička, dálnice, bouřka, brýle), nečiní vyslovení obtíže. Zakoktání se projevuje ve formě klonů i tonů.

Na klinickou logopedii začal informant docházet s matkou přibližně po necelém roce od zrodu koktavosti. Návštěvy probíhaly každý týden a trvaly až do nástupu do 2. třídy. Informant si vedl sešit pro plnění úkolů buď přímo v ambulanci logopedky, nebo pro vyplňování domácích cvičení. Kromě práce na koktavosti se logopedka zaměřovala na artikulaci sykavek a hlásek „r“ a „ř“.

Z logopedické terapie si informant vybavuje několik cvičení, která absolvoval v ambulanci klinické logopedky:

- **hadrový panák** – klient si lehl na záda na žíněnku, úplně se uvolnil a paní logopedka mu zvedala končetiny (jednu po druhé) a volně nechala spadnout na zem; informantovým úkolem bylo soustředit se při tom na pravidelné dýchání a celkovou tělesnou uvolněnost;
- **slabikování spojené s psaním** – úkolem bylo říci větu po slabikách a na každou z nich napsat čárku (vlnku) na papír; později byla snaha o napsání jedné dlouhé nepřetržité čáry na celou větu;
- opakovaně zatnout svaly na celém těle a zase je uvolnit;
- **dechová cvičení** – pomalé foukání (vyfukování vzduchu); nácvik nadechování a vydechování při mluvení;

- **zpívání písniček** – především pro domácí trénování;
- **vypravování příběhu podle obrázků**;
- **hra na kočku** – v poloze „na všech čtyřech“ bylo úkolem prohnout záda a zaklonit hlavu při nádechu a vyhrbit záda a předklonit hlavu při výdechu;
- **hra na rybičku** – v poloze na zádech si s nádechem pokrčil kolena, celé tělo prohnul a držel v napjatém stavu a při výdechu se celý uvolnil a s klidem ležel opět na zádech;
- **rozhovor tleskáním** – paní logopedka zatleskala určitým způsobem – vesele, smutně, rozzlobeně, hádavě – a informant musel tleskáním „odpovědět“, potom si při tleskání povídali.

Po ukončení logopedické intervence se koktavost informanta zmírnila, ale nevymizela.

3.3.2 Analýza komunikačních situací

Dotazník obsahuje 46 komunikačních situací, které byly pro vyhodnocení rozčleněny na 2 okruhy. První okruh sleduje postoj informanta k situacím v souvislosti s **komunikačním partnerem**. Druhý okruh se zaměřuje na vliv samotné **komunikační situace**. Informant hodnotí situace dle aktuálního postoje (kategorie 12 – 15 let) a podle vzpomínek z období mladšího školního věku (6 – 11 let).

Analýza komunikačních situací – vliv komunikačního partnera

Vybrané situace sledují, jakou měrou ovlivňují komunikaci různí komunikační partneři. Situace jsou v souvislosti s komunikačním partnerem rozlišeny na několik podkategorií: komunikace s rodinnými příslušníky, komunikace s kamarády, komunikace s třídním kolektivem, komunikace s nadřízenými osobami, komunikace se známými lidmi a komunikace s cizími lidmi.

1. Komunikace s rodinou

komunikační partner: RODINNÍ PŘÍSLUŠNÍCI – nejbližší		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Hádat se s bratrem nebo sestrou o tom, kdo má pravdu, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké

Tab. 1: Komunikační partner – rodinní příslušníci – nejbližší

komunikační partner: RODINNÍ PŘÍSLUŠNÍCI – nejbližší (pokračování)		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Popovídat si s matkou o tom, jak jsem se měl ve škole, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Popovídat si s otcem o tom, jak jsem se měl ve škole, je pro mne:	lehké	lehké
Komentář: <i>Táta je větší autorita, a proto je mluvení s ním vždycky o trochu těžší, než s mamkou. Ale vlastně je to spíš kvůli jeho povaze. S mamkou je všechno víc v klidu.</i>		
Říci rodiči, který spěchá a odchází z domu, že chci jít večer s kámoši ven, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Povídat si se členy rodiny při obědě, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Říci něco důležitého bratrovi nebo sestře, když velmi spěchám do školy, je pro mne:	lehké	lehké
Přednést referát před rodinou, je pro mne:	velmi těžké	těžké
Komentář: <i>Nemám rád čtení (nebo recitování) před rodinou. Kdyby to bylo třeba hrani na nástroj nebo něco pohybového, tak je to v pohodě. Ale mluvení je těžké.</i>		
Zatelefonovat matce do práce, protože něco potřebuji, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Zatelefonovat otci do práce, protože něco potřebuji, je pro mne:	lehké	lehké

Tab. 2: Komunikační partner – rodinní příslušníci – nejbližší (pokračování)

Při komunikaci s nejbližší rodinou, do které spadají rodiče a sourozenci, neměl informant nikdy obtíže. V komunikaci s rodiči hodnotí jako **velmi lehké** komunikovat s matkou a jako **lehké** komunikovat s otcem. Důvodem je vědomí vyšší autority otce a také jeho méně klidná povaha. Za **těžké** považuje informant číst před rodinou. „Vždycky, když čtu, tak dělají ‘jako že nic’, jak kdybych mluvil normálně. A to je na mou psychiku ještě horší, než když musím číst ve škole. Nesnáším, když musím číst doma nahlas. Mamka s tatškou to po mě vždycky chtěli a bylo to fakt hrozný. Také jsme si s rodiči (s každým zvlášť) povídali o mém koktání. A to taky nemám vůbec rád.“ Informant obecně velmi nerad mluví s lidmi o své koktavosti.

komunikační partner: RODINNÍ PŘÍSLUŠNÍCI – vzdálení		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Povídat si se vzdálenějšími příbuznými, je pro mne:	něco mezi	lehké
Komentář: <i>Dřív to bylo těžší kvůli samotnému mluvení a teď je to lepší. Ale jsem introvert, a proto to nemám úplně rád.</i>		

Tab. 3: Komunikační partner – rodinní příslušníci – vzdálení

komunikační partner: RODINNÍ PŘÍSLUŠNÍCI – vzdálení (pokračování)		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Telefonovat s dědečkem/babičkou je pro mne:	velmi lehké	lehké
Komentář: <i>Tohle je docela jednoduché. Záleží jen, s kým musím telefonovat, jestli si s tím člověkem rozumím.</i>		

Tab. 4: Komunikační partner – rodinní příslušníci – vzdálení (pokračování)

Komunikace se vzdálenějšími příbuznými bývala dříve náročnější. V období mladšího školního věku byla koktavost informanta více viditelná a od toho se odvíjel i jeho postoj ke komunikaci s lidmi, s kterými se každodenně nepotkává.

2. Komunikace s kamarády

komunikační partner: KAMARÁDI		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Povídat si se skupinou mých oblíbených spolužáků, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Říci partě kamarádů, že s nimi nebudu kouřit, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Vysvětlit kamarádům, jak se hraje nová hra, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Zeptat se kamaráda, zda by k nám přišel po škole, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Něco rychle říct kamarádovi nebo sourozenci ve dveřích odjíždějícího autobusu, je pro mne:	lehké	lehké
Komentář: <i>Záleží, jestli je to sdělení dlouhé nebo krátké.</i>		
Vyprávět vtip skupině kamarádů, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Požádat kamaráda, zda by mi po škole s něčím nepomohl, je pro mne:	lehké	velmi lehké

Tab. 5: Komunikační partner – kamarádi

Komunikace s kamarády nečiní informantovi žádné obtíže. Ve starším věku vnímá veškerou slovní výměnu s kamarády jako **velmi lehkou** a to včetně nesouhlasu s kouřením, které může být pro mnohé dospívající těžké. Za **lehké** označuje informant mluvení v rychlosti, kdy náročnost ovlivňuje délka sdělení.

Informant v rozhovoru dále uvádí, že jeho kamarádi se jeho koktání nikdy nesmáli ani ho nijak nekomentovali. Setkal se však s nepříjemným chováním od „kamarádů“ např. v zájmovém kroužku. „V judu nebo na hřišti mě přirovnávali (už

nevím k čemu) a já jsem se to snažil nějak rychle zakecat. Abych jim jako ukázal, že vlastně nekotám. A většinou se to povedlo.“ Dále zmiňuje: „Když jsem byl někde, mimo svou třídu, kde byly děcka, které mě neznaly, tak si ke mně většinou nikdo nic nedovolil, protože jsem tam měl kamarády, kteří mě bránili. Mám hodně dobrých kamarádů, kteří se mě vždycky zastali. Když měl někdo na mě nějakou poznámku, tak ho okřikli, ať toho nechá.“ Informant také uvádí, že ho ostatní vždy bránili možná proto, že byl odjakživa vždy nejmenšího vzrůstu v kolektivu (třídním nebo kamarádů) a vzbuzoval tak u ostatních pravděpodobně dojem potřeby ochrany.

3. Komunikace v rámci třídního kolektivu

komunikační partner: TŘÍDNÍ KOLEKTIV		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Povídat si se skupinou mých oblíbených spolužáků, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Bavit se s novými žáky v naší škole, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Bavit se s novými žáky v nové škole, je pro mne:	lehké	lehké
Přečíst odstavec z nějaké knihy spolužákům, je pro mne:	velmi těžké	velmi těžké
Komentář: Je to velmi těžké hlavně proto, že mám přesně určený text a nějaká obtížnější slova nemůžu ničím nahradit a taky je pro mě náročné, že je to před třídou (před hodně lidmi). Dřív jsem si přečetl dopředu úsek, který na mě měl vyjít, abych si to jako natrénoval. Ale postupně jsem přišel na to, že pak čtu ještě hůř, protože zjistím, jaká těžká slova se tam vyskytují, a mám z toho pak ještě větší strach. Proto už v poslední době (letech) si zakryji rukou celý text, abych neviděl ani jedno slovo. Pak čtu lépe.		
Přihlásit se ve třídě a říct odpověď na učitelovu otázku, je pro mne:	něco mezi	lehké
Komentář: Nepřemýšlím nad tím, jestli je to pro mě lehké nebo těžké. Ale jde o to, že hlásí se jen šprti. Takže je trapné, když se přihlásím, abych odpověděl na učitelovu otázku. Prostě se nehlásím.		
Přednést referát před třídou, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Komentář: Když mám přednést referát, nikdy ho nečtu, ale říkám vlastními slovy. Proto je to lehké.		
Prezentovat prezentaci před třídou za použití PC programu, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Komentář: Říkání prezentace je mnohem jednodušší, než čtení. Můžu si totiž slova volit úplně podle sebe a můžu k tomu dávat takový svůj přízvuk. Jakože nemusím monotónně číst, ale mluvit přirozeně (s tím přízvukem), jak mluvím běžně. Je to takový přízvuk drsňáka – jako že já jsem drsnej. Dřív mi to možná pomáhalo při kottání, ale teď už tak mluvím běžně. Dříve jsem i mezi mladšími kamarády a rodinou mluvil ze srandy jako chipmunek, dělal jsem si jakože srandu, ale ve skutečnosti mi to pomáhalo nekottat.		

Tab. 6: Komunikační partner – třídní kolektiv

komunikační partner: TŘÍDNÍ KOLEKTIV (pokračování)		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Být ústně zkoušený, je pro mne:	něco mezi	lehké
Komentář: Už mám na to svoje figle. Když musím říct slovo, které je těžké, tak ho neřeknu a jen naznačuji, než to učitel řekne za mě. Např. „Ta vesnice se jmenuje Železná... hm... ta... teď jsem to zapomněl... něco jak kamen nebo tak... “ A učitel řekne ruda. A já řeknu, že přesně to jsem chtěl říct. I když celou dobu vím, že je to ruda.		
Telefonovat s novým spolužákem, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: Záleží na tom, jaký je. Jestli se spolu normálně bavíme nebo ne a jak si celkově rozumíme. Kdyby to byla holka, tak by to bylo těžší.		
Hrát scénku před třídou s několika dalšími spolužáky, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Komentář: Ve vlastní třídě je to jednoduché. Protože znám své spolužáky a oni znají mě.		

Tab. 7: Komunikační partner – třídní kolektiv (pokračování)

Pohled na komunikační situace uvnitř třídního kolektivu je poněkud pestřejší (oproti názoru na komunikaci např. s kamarády). To nejspíše zapříčiňuje větší výskyt různorodých komunikačních situací, do kterých se informant dostává, aniž by se sám pro ně rozhodl.

Za **velmi lehké** považuje informant povídání si s oblíbenými spolužáky nebo novými spolužáky ve škole, kde ostatní zná. Dále označuje za velmi lehké vystupování se scénkou před třídou s dalšími spolužáky a prezentování prezentace za využití PC programu. To komentuje tím, že je pro něho snadné mluvit, pokud si slova může sám volit – vybere si taková, která pro něho nejsou obtížná. Také při svém vlastním projevu používá „přízvuk“. Popisuje to tak, že mluví jako „drsňák“. Přiznává, že dříve mu to nejspíš pomáhalo mluvit plynuleji. Má zkušenost z mladšího věku, kdy měnil barvu hlasu nebo intonaci a tím eliminoval koktání. Z této zkušenosti se pravděpodobně podvědomě vytvořil již popisovaný „přízvuk“.

Lehké je pro informanta povídat si s novými spolužáky v nové škole, přihlásit se a odpovědět na učitelovu otázku a být ústně zkoušený. V těchto situacích si může informant volit slova zpravidla podle vlastního výběru.

Čtení představuje pro informanta **velmi těžkou** záležitost. Je to pro to, že slova jsou přesně daná a nemůže je nahradit synonymem ani žádným jiným opisem. Musí tedy vyslovit slovo, o kterém ještě před vyřčením ví, že mu činí obtíže. Informant také

připojil zážitek ze čtení z období 1. stupně: „*Já jsem ve třídě jednou četl a zadrhl jsem se při úplně každém slově. A pak jeden spolužák řekl: ‚Paní učitelko, tak už ho netýrejte‘. Spolužáci se mi za to nikdy nesmáli, vždycky se mě zastávali.*“

Jako „**něco mezi**“ označuje telefonování s novým spolužákem. Záleží hlavně na tom, jaký ten spolužák je. Pokud si vzájemně nerozumí nebo se zdá, že spolužák není té nejlepší povahy, bylo by telefonování s ním těžké. Kdyby se jednalo o holku, bylo by to rovněž těžké.

Informant v rozhovoru dále zmiňuje, že jeho vlastní spolužáci se mu nikdy nesmáli. Ba naopak ho bránili před těmi, kdo by se chtěl posmívat. Znali ho už od mateřské školy, a proto byli zvyklí na jeho řeč. Neměli potřebu to nějak řešit. Přesto se ale informant setkal s různými poznámkami na svou koktavost. „*Jen někdy si dělali takové vtípky, ale nic ve zlém. Třeba když jsem chtěl říct slovo oko a řekl to asi 15krát po sobě, tak se někdo zasmál. Taky jsem se tomu zasmál, ale v duchu si řekl: Drž hubu.*“

Nyní je informant žákem prvního ročníku na střední škole, kde se denně setkává se spolužáky, se kterými se zná krátce. Uvádí, že zatím o jeho koktavosti nikdo neví. Sám o sobě říká, že to umí dobře maskovat. Zmínil však jeden případ, kdy zopakoval nějaké slovo 4krát po sobě před skupinkou spolužáků a jeden z nich podotkl: „*Tys to řekl 4krát*“. Ale toto se nestává často, a proto se mu dál daří svou koktavost tajit.

4. Komunikace s nadřízenou osobou – nejčastěji s vyučujícím

komunikační partner: NADŘÍZENÁ OSOBA		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Říci učiteli, že nerozumím úloze, je pro mne:	těžké	něco mezi
Komentář: <i>Záleží, jestli v hodině nebo soukromě. V hodině je to jednodušší, můžu to říct, tak vtipně. Když by to bylo soukromí, musel bych mluvit vážně a to je těžší.</i>		
Vysvětlit učiteli, proč jsem chyběl ve škole (z důvodu návštěvy lékaře), je pro mne:	lehké	lehké
Vysvětlit učiteli, proč jsem přišel pozdě, je pro mne:	něco mezi	lehké
Říci revizorovi/policistovi na vyžádání moji adresu, je pro mne:	lehké	velmi lehké

Tab. 8: Komunikační partner – nadřízená osoba

Do komunikace s nadřízenou osobou se informant nejčastěji dostává ve škole, a to s osobou učitele.

Za **velmi lehké** pokládá informant říci policistovi/revizorovi na vyžádání svoji adresu. Jako **lehkou** situaci označuje vysvětlení učiteli, proč přišel pozdě.

Sdělení učiteli, že nerozumí úloze, vymezuje jako „**něco mezi**“. Záleží na tom, zda to musí říct před třídou nebo v soukromí. Kupodivu hovor v soukromí s učitelem považuje za těžší. Odůvodňuje to tím, že před třídou může mluvit vtipně, dělat jakoby takové „mini divadélko“ před spolužáky, zatímco s učitelem musí mluvit vážně. A to je náročnější. Tuto situaci označuje jako **těžkou** v období mladšího školního věku.

Informant dále uvádí, že většina učitelů o jeho koktání věděla. Nikdy ale jeho zadrhávání nijak nekomentovali, ani se s ním na to téma nebavili. I při opakovaném zadrhávání při čtení, zkoušení a jiných komunikačních situacích ho vždy nechali domluvit. Případně někdy dopověděli větu za něho, což dělali i spolužáci. Informant je jim za to spíše vděčný.

5. Komunikace se známými lidmi

komunikační partner: ZNÁMÍ LIDÉ		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Zazvonit na souseda a omluvit se, že jsem mu hodil frisbee do otevřeného okna, je pro mne:	těžké	lehké
Komentář: <i>Záleží na hodně věcech. Na tom, s kým jsem venku, jakou mám zrovna náladu a celkově, jaká je atmosféra a nejvíc záleží na tom, jestli má soused psa. A taky záleží, jaký je soused.</i>		
Protestovat (nadávat), proti někomu, kdo mě předběhl ve frontě, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: <i>Když je mladší, než já, tak je to lehké. Pokud je starší, tak bych to nadávání zkrátil třeba jen na pár slov („Ty jseš ...“).</i>		
Požádat (na plesu) dívku o tanec, je pro mne:	těžké	velmi těžké
Komentář: <i>Kdybych vyzval dívku, tak bych vyzval takovou, která by se mi líbila, a proto by bylo mluvení s ní těžké. Nechtěl bych se před ní ztrapnit.</i>		
Číst oznámení do rozhlasu (školního, obecního), je pro mne:	velmi těžké	velmi těžké
Komentář: <i>Je to velmi těžké proto, že mě slyší strašně moc lidí a musím číst.</i>		
Požádat někoho, kdo spěchá, o pomoc, je pro mne:	lehké	lehké
Hrát nějakou roli ve školním představení, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: <i>Záleží na tom, jakou bych hrál roli. Pokud bych nemluvil, bylo by to lehké, pokud bych musel mluvit, bylo by to velmi těžké.</i>		

Tab. 9: Komunikační partner – známí lidé

Informant vnímá jako **lehké** požádat někoho známého, kdo spěchá, o pomoc. Za **nejednoznačné** situace považuje zazvonit na souseda a omluvit se mu, protestovat proti někomu, kdo ho předběhl ve frontě nebo hrát roli ve školním představení. Při všech těchto situacích záleží na více faktorech. Záleží vždy na psychickém rozpoložení informanta, na délce mluvního projevu, na věku komunikačního partnera a na tom, kolik dalších (pozorujících) lidí je přítomno v komunikační situaci.

Jako **velmi těžké** uvádí informant požádat dívku na plesu o tanec a číst oznámení do rozhlasu. Komunikaci s dívkami obecně, zvláště těmi, které se mu líbí, pokládá za velmi stresové situace. Objevuje se zde tlak, aby se před nimi neztrapnil. Pokud ke ztrapnění dojde před kamarády, to mu téměř nevadí, ale před děvčaty velmi. A čtení samo o sobě považuje za velmi těžké. V kombinaci s velkým množstvím posluchačů se stává situace nepředstavitelně náročnou.

6. Komunikace s cizími lidmi

komunikační partner: CIZÍ LIDÉ		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Zavolat do kina, abych zjistil, zda jsou ještě volná místa na večerní film, je pro mne:	velmi těžké	velmi těžké
Komentář: Celkově volání je vždycky těžké. Záleží, jestli jsem doma v pokoji, v šalině nebo kolik lidí je kolem mě a poslouchá mě. Když jsem sám v místnosti, tak je to nejlepší varianta, ale i tak je to hodně těžké. Samozřejmě to, že se jedná o cizího člověka, stěžuje situaci ještě víc.		
Zeptat se v obchodě prodavače, kolik stojí věc, kterou jsem si vybral, je pro mne:	velmi těžké	velmi těžké
Komentář: Neptal bych se. A když už bych vážně musel, zeptal bych se „za kolik to je“ než „kolik to stojí“. Slova s „k“ na začátku jsou velmi těžká, a když bych to spojil s předložkou, je to jednodušší.		
Požádat rychle o jízdenku (v trafice), protože mi už jede autobus, je pro mne:	těžké	něco mezi
Komentář: Nezáleží na tom, jestli to musím říct rychle nebo pomalu, ale na tom, co si kupuju. Jestli obsahují ty slova „k“ na začátku slova. Potom by to bylo těžké.		
Poprosit paní na poště, aby odeslala můj balík, je pro mne:	něco mezi	lehké
Komentář: Pokud je to u nás, je to celkem lehké. Kdyby to mělo být v nějakém městě, to by bylo těžší. Je tam hodně lidí, a mám vůči nim předsudky. Mám pocit, že jsou všichni zlí a mám z nich strach. To nesouvisí až tak s mluvením, ale s celkovým strachem z města a lidí.		

Tab. 10: Komunikační partner – cizí lidé

komunikační partner: CIZÍ LIDÉ (pokračování)		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Představit se skupině neznámých lidí na nějaké oslavě, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Představit se skupině neznámých lidí v nové škole, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Představit se skupině neznámých lidí na táboře, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Komentář: <i>Záleží na tom, jestli jsou ti lidi mladší nebo straší než já (jednodušší je pro mě, když jsou mladší) a taky, jestli to je jen mezi kluky nebo i s holkami (těžší je to s holkami).</i>		
Zeptat se lidí v kině, proč si sedli na moje místo, je pro mne:	těžké	lehké
Komentář: <i>Neptal bych se jich. Neřešil bych to a sedl bych si na schodky. Bylo by mi to celkem jedno na to, abych to nějak řešil.</i>		
Objednat si v restauraci, když číšník čeká u stolu na objednávku, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: <i>Záleží na více věcech. Jednak kdo sedí se mnou u stolu – s rodinou je to jednodušší než třeba s kamarády. A potom záleží, co bych si objednával. Kdybych měl říct jenom „žlutou“ (jako limonádu), tak je to lehké. Ale když bych měl říct např.: „Restované vepřové medailonky s americkými bramborami a česnekovou omáčkou“, tak to je těžké. Je tam větší pravděpodobnost, že tam budou těžká slova a z toho mám už dopředu strach.</i>		
Protestovat (nadávat), proti někomu, kdo mě předběhl ve frontě, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Poradit neznámým lidem, kteří jedou autem okolo našeho domu a ptají se na cestu, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: <i>Záleží na tom, co konkrétně bych jim musel vysvětlit. Když by to bylo něco dlouhého, kde jsou těžká slova, bylo by to těžké.</i>		
Zeptat se v cizí vesnici náhodného kolemjdoucího, zda je tato adresa, na které bydlí moji příbuzní, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: <i>Pokud je to v malé vesnici, kde není moc lidí, tak je to jednodušší, než ve městě. Mluvení s těmi cizími lidmi na to nemá vliv. Spíš to, jestli je tam hodně lidí (mám z nich strach).</i>		

Tab. 11: Komunikační partner – cizí lidé (pokračování)

Jako **lehké** situace uvádí informant poprosit paní na poště, aby odeslala balík a říct lidem v kině, že si sedli na špatná místa.

Nejčastější postoj, který informant zaujímá v komunikaci s cizími lidmi, je „**něco mezi**“. Tuto odpověď volí proto, že skoro vždy záleží na více okolnostech. Jak bylo výše zmíněno, záleží především na tom, jak je dlouhé sdělení a jaká obsahuje

slova. Dalším důležitým aspektem je věk komunikačního partnera. S mladšími lidmi vnímá informant komunikaci jako snazší.

V tomto okruhu uvedených situací figuruje město, jako komunikační prostředí. Informant se zmiňuje o tom, že město v něm vyvolává strach. Má vůči němu předsudky a zvláště vůči lidem. Má pocit, že lidé jsou zlí a že mu mohou ublížit.

Za **velmi těžké** informant pokládá zavolání do kina, za účelem zjištění volných míst a dotázání se prodáváče na cenu zboží.

Analýza komunikačních situací – vliv samotné situace

Uvedené příklady sledují, jaký vliv na komunikaci mají určité komunikační situace. Ty jsou rozděleny na tyto okruhy: běžný hovor, telefonování, čtení, prosba/dotaz, mluvení ve spěchu, oznámení/sdělení, omluva, odpověď na otázku, výstup před třídou a hádka/dohadování.

1. Běžný hovor

komunikační situace: BĚŽNÝ HOVOR		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Popovídat si s matkou o tom, jak jsem se měl ve škole, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Popovídat si s otcem o tom, jak jsem se měl ve škole, je pro mne:	lehké	lehké
Komentář: <i>Táta je větší autorita, a proto je mluvení s ním vždycky o trošinku těžší než s mamkou.</i>		
Povídat si se skupinou mých oblíbených spolužáků, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Bavit se s novými žáky v naší škole, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Bavit se s novými žáky v nové škole, je pro mne:	lehké	lehké
Povídat si se členy rodiny při obědě, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Povídat si se vzdálenějšími příbuznými, je pro mne:	něco mezi	lehké
Komentář: <i>Dřív to bylo těžší kvůli samotnému mluvení a teď je to lepší. Ale jsem introvert, a proto to nemám úplně rád.</i>		

Tab. 12: Komunikační situace – běžný hovor

Běžný hovor nepředstavuje pro informanta nijak náročnou situaci. Za **velmi lehké** pokládá povídání s matkou, se členy rodiny při obědě, s oblíbenými spolužáky a s novými spolužáky ve své škole. Jako **lehké** vnímá povídání s otcem, se vzdálenějšími příbuznými a s novými žáky v nové škole. Komunikaci s otcem popisuje

jako komunikování s větší autoritou. Současně má otec méně klidnou povahu než matka. Proto zaujímá informant postoj „lehké“.

2. Telefonování

komunikační situace: TELEFONOVÁNÍ		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Zavolat do kina, abych zjistil, zda jsou ještě volná na večerní film, je pro mne:	velmi těžké	velmi těžké
Komentář: Celkově volání je vždycky těžké. Záleží, jestli jsem doma v pokoji, v šalině nebo kolik lidí je kolem mě a poslouchá mě. Když jsem sám v místnosti, tak je to nejlepší.		
Telefonovat s dědečkem/babičkou je pro mne:	velmi lehké	lehké
Komentář: Tohle je docela jednoduché. Záleží jen, s kým musím telefonovat, jestli si s tím člověkem rozumím.		
Zatelefonovat matce do práce, protože něco potřebuji, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Zatelefonovat otci do práce, protože něco potřebuji, je pro mne:	lehké	lehké
Telefonovat s novým spolužákem, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: Záleží na tom, jaký je. Jestli se spolu normálně bavíme nebo ne a jak si celkově rozumíme. Kdyby to byla holka, tak by to bylo těžší.		

Tab. 13: Komunikační situace – telefonování

Při telefonování informant velmi silně vnímá, s kým musí telefonovat. Uvádí, že telefonování bývá skoro vždy náročné. Pokud ale volá s lidmi, které dobře zná a jejichž povahy jsou klidné, považuje telefonování za **velmi lehké** nebo **lehké**. Pokud je na druhém konci cizí člověk, situace je vnímána jako **velmi těžká**. Jako „**něco mezi**“ hodnotí informant telefonování s novým spolužákem. Zde záleží především na tom, jaký je.

3. Čtení

komunikační situace: ČTENÍ		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Přednést referát před rodinou, je pro mne:	velmi těžké	těžké
Komentář: Nemám rád čtení (nebo recitování) před rodinou. Kdyby to bylo třeba hrani na nástroj nebo něco pohybového, tak je to v pohodě. Ale mluvení je těžké.		

Tab. 14: Komunikační situace – čtení

komunikační situace: ČTENÍ (pokračování)		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Přečíst odstavec z nějaké knihy spolužákům, je pro mne:	velmi těžké	velmi těžké
Komentář: <i>Je to velmi těžké hlavně proto, že mám přesně určený text a nějaká obtížnější slova nemůžu ničím nahradit a taky je pro mě náročné, že je to před třídou (před hodně lidmi). Dřív jsem si přečetl dopředu úsek, který na mě měl vyjít, abych si to jako natrénoval. Ale postupně jsem přišel na to, že pak čtu ještě hůř, protože zjistím, jaká těžká slova se tam vyskytují, a mám z toho pak ještě větší strach. Proto už v poslední době (letech) si zakryji rukou celý text, abych neviděl ani jedno slovo. Pak čtu lépe.</i>		
Číst oznámení do rozhlasu (školního, obecního), je pro mne:	velmi těžké	velmi těžké
Komentář: <i>Je to velmi těžké proto, že mě slyší strašně moc lidí a musím číst.</i>		

Tab. 15: Komunikační situace – čtení (pokračování)

Situace, které vyžadují čtení, považuje informant za nejnáročnější. Vnímá je jako **velmi těžké**. Důvodem je nemožnost upravovat si předem daná slova. Nemůže používat synonyma. Je třeba vyslovit přesně všechna slova, přestože se tam objevují slova s náročnou iniciační hláskou. V mladším školním věku volil informant takovou strategii, kdy si předem napočítal, kterou větu nebo odstavec bude muset číst a snažil se ji natrénovat. Časem došel k názoru, že to není dobré a kóktání se ještě více zhorší, protože už má dopředu strach z obtížných slov. Nyní přípravu na čtení dělá tím způsobem, že si zakryje celý text, aby předem neviděl ani jedno slovo. Tento způsob funguje a čtení je potom více plynulé. Dodává, že vlastně jakékoliv mluvení je lepší bez přípravy. Nejlepší je, když něco přijde úplně bez varování. V minulosti si zkoušel některé situace jakoby natrénovat, třeba jen připravit větu v hlavě. Ale pak se vždy hodně zadrhával. Proto se už nyní snaží nic nepřipravovat dopředu.

Jako **těžké** vnímá přednést referát před rodinou. Náročnost pro něho nepředstavuje samotné mluvení, ale fakt, že je to před rodinou.

4. Prosba/dotaz

komunikační situace: PROSBA/DOTAZ		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Zeptat se kamaráda, zda by k nám přišel po škole, je pro mne:	lehké	velmi lehké

Tab. 16: Komunikační situace – prosba/dotaz

komunikační situace: PROSBA/DOTAZ (pokračování)		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Poprosit paní na poště, aby odeslala můj balík, je pro mne:	něco mezi	lehké
Komentář: <i>Pokud je to u nás, je to celkem lehké. Kdyby to mělo být v nějakém městě, to by bylo těžší. Je tam hodně lidí, a mám vůči nim předsudky. Mám pocit, že jsou všichni zlí a mám z nich strach. To nesouvisí až tak s mluvením, ale s celkovým strachem z města a lidí.</i>		
Požádat kamaráda, zda mi po škole s něčím nepomohl, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Požádat (na plese) dívku o tanec, je pro mne:	těžké	velmi těžké
Komentář: <i>Kdybych vyzval dívku, tak bych vyzval takovou, která by se mi líbila, a proto by bylo mluvení s ní těžké. Nechtěl bych se před ní ztrapnit.</i>		
Zeptat se v obchodě prodavače, kolik stojí věc, kterou jsem si vybral, je pro mne:	velmi těžké	velmi těžké
Komentář: <i>Neptal bych se. A když už bych vážně musel, zeptal bych se „za kolik to je“ než „kolik to stojí“. Slova s „k“ na začátku jsou velmi těžká, a když bych to spojil s předložkou, je to jednodušší.</i>		
Požádat rychle o jízdenku (v trafice), protože mi už jede autobus, je pro mne:	těžké	něco mezi
Komentář: <i>Nezáleží na tom, jestli to musím říct rychle nebo pomalu, ale na tom, co si kupuju. Jestli obsahují ty slova „k“ na začátku slova. Potom by to bylo těžké.</i>		
Zeptat se v cizí vesnici náhodného kolemjdoucího, zda je toto adresa, na které bydlí moji příbuzní, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: <i>Pokud je to v malé vesnici, kde není moc lidí, tak je to jednodušší, než ve městě. Mluvení s těmi cizími lidmi na to nemá vliv. Spíš to, jestli je tam hodně lidí (mám z nich strach).</i>		
Zeptat se lidí v kině, proč si sedli na moje místo, je pro mě	těžké	lehké
Komentář: <i>Neptal bych se jich. Neřešil bych to a sedl bych si na schodky. Bylo by mi to celkem jedno na to, abych to nějak řešil.</i>		

Tab. 17: Komunikační situace – prosba/dotaz (pokračování)

Prosba nebo dotaz samy o sobě nepředstavují těžkou záležitostí. Opět závisí na více okolnostech.

Za **velmi lehké** pokládá informant požádání kamaráda o pomoc nebo zeptání se, zda by přišel na návštěvu. Tento postoj pravděpodobně vnímá jako velmi lehký z důvodu, že se jedná o kamaráda.

Jako **lehké** uvádí informant poprosit paní na poště o odeslání balíku a zeptání se lidí v kině, proč si sedli na jeho místo.

Postoj „**něco mezi**“ zaujímá informant k situacím rychlé požádání o jízdenku v trafice a zeptání se neznámých lidí v cizí vesnici, jestli tam bydlí jeho příbuzní. Jestli by byla situace lehké nebo těžká ovlivňuje délka sdělení a přítomnost komplikované hlásky „k“ na začátku slov.

Za **velmi těžké** považuje informant požádat na plese dívku o tanec a zeptat se v obchodě prodavače na cenu zboží. První situace je stresová kvůli komunikaci s dívkou. Informant se před ní nechce ztrapnit, a proto je celá situace náročná. Ve druhé situaci se objevuje již zmíněný problém s hláskou „k“ na začátku slova.

5. Mluvení ve spěchu

komunikační situace: MLUVENÍ VE SPĚCHU		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Říci rodiči, který spěchá a odchází z domu, že chci jít večer s kámoši ven, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Požádat někoho, kdo spěchá, o pomoc, je pro mne:	lehké	lehké
Něco rychle říct kamarádovi nebo sourozenci ve dveřích odjíždějícího autobusu, je pro mne:	lehké	lehké
Komentář: <i>Záleží, jestli je to sdělení dlouhé nebo krátké.</i>		
Požádat rychle o jízdenku (v trafice), protože mi už jede autobus, je pro mne:	těžké	něco mezi
Komentář: <i>Nezáleží na tom, jestli to musím říct rychle nebo pomalu, ale na tom, co si kupuju. Jestli obsahují ty slova „k“ na začátku slova. Potom by to bylo těžké.</i>		

Tab. 18: Komunikační situace – mluvení ve spěchu

Mluvení ve spěchu nevnímá informant za náročné. V případě komunikace s rodinou považuje informant mluvení ve spěchu za **velmi lehké**. Rychle říci něco kamarádovi ve dveřích odjíždějícího autobusu a požádat někoho, kdo spěchá, o pomoc je pro informanta **lehké**. Požádat rychle o jízdenku v trafice označuje informant jako **něco mezi**.

6. Oznámení/sdělení

komunikační situace: OZNÁMENÍ/SDĚLENÍ		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Říci partě kamarádů, že s nimi nebudu kouřit, je pro mne:	lehké	velmi lehké

Tab. 19: Komunikační situace – oznámení/sdělení

komunikační situace: OZNÁMENÍ/SDĚLENÍ (pokračování)		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Říci učitel, že nerozumím úloze, je pro mne:	těžké	něco mezi
Komentář: <i>Záleží, jestli v hodině nebo soukromě. V hodině je to jednodušší, můžu to říct, tak vtipně. Když by to bylo soukromí, musel bych mluvit vážně a to je těžší.</i>		
Vysvětlit kamarádům, jak se hraje nová hra, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Vyprávět vtip skupině kamarádů, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Říci rodičům o špatném vysvědčení/špatné známce, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Objednat si v restauraci, když číšník čeká u stolu na objednávku, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: <i>Záleží na více věcech. Jednak kdo sedí se mnou u stolu – s rodinou je to jednodušší než třeba s kamarády. A potom záleží, co bych si objednával. Kdybych měl říct jenom „žlutou“ (jako limonádu), tak je to lehké. Ale když bych měl říct např.: „Restované vepřové medailonky s americkými bramborami a česnekovou omáčkou“, tak to je těžké. Je tam větší pravděpodobnost, že tam budou těžká slova a z toho mám už dopředu strach.</i>		
Vyprávět vtip skupině kamarádů, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Říci rodičům o špatném vysvědčení/špatné známce, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké

Tab. 20: Komunikační situace – oznámení/sdělení (pokračování)

Za **velmi lehké** považuje informant veškerá sdělení směrem k rodině a kamarádům. Jako **nejednoznačné** situace vnímá informant objednání si v restauraci, když číšník čeká u stolu na objednávku a sdělení učitel, že nerozumím úlohy. Objednávání v restauraci je ovlivněno lidmi, kteří sedí u stolu a délkou objednávky. Informování učitele o nepochopení úlohy je pro informanta snazší před třídou v hodině, než kdyby musel jít sám v soukromí třeba do učitelova kabinetu. V tom případě by musel mluvit vážněji (na úrovni) a to je těžší.

7. Omluva

komunikační situace: OMLUVA		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Vysvětlit učitel, proč jsem přišel pozdě, je pro mne:	něco mezi	lehké

Tab. 21: Komunikační situace – omluva

komunikační situace: OMLUVA (pokračování)		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Zazvonit na souseda a omluvit se, že jsem mu hodil frisbee do otevřeného okna, je pro mne:	těžké	něco mezi
Komentář: Záleží na hodně věcech. Na tom, s kým jsem venku, jakou mám zrovna náladu a celkově, jaká je atmosféra a nejvíc záleží na tom, jestli má soused psa. A taky záleží, jaký je soused.		
Vysvětlit učiteli, proč jsem chyběl ve škole (z důvodu návštěvy lékaře), je pro mne:	lehké	lehké

Tab. 22: Komunikační situace – omluva (pokračování)

Omluvit se učiteli za svou absenci pokládá informant za **lehké**. Zazvonit na souseda omluvit se za vhozené frisbee do zahrady označuje jako „**něco mezi**“. Záleží na okolnostech. Pokud má soused psa, je to **těžké**. Ovlivňuje to také psychické rozpoložení informanta, na tom, kdo je s ním právě venku a na celkové atmosféře.

8. Odpověď na otázku

komunikační situace: ODPOVĚĎ NA OTÁZKU		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Říci revizorovi/paní na poště/policistovi na vyžádání moji adresu, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Poradit neznámým lidem, kteří jedou autem okolo našeho domu a ptají se na cestu, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: Záleží na tom, co konkrétně bych jim musel vysvětlit. Když by to bylo něco dlouhého, kde jsou těžká slova, bylo by to těžké .		
Představit se skupině neznámých lidí na nějaké oslavě, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Představit se skupině neznámých lidí v nové škole, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Představit se skupině neznámých lidí na táboře, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Komentář: Záleží na tom, jestli jsou ti lidi mladší nebo straší než já (jednodušší je pro mě, když jsou mladší) a taky, jestli to je jen mezi kluky nebo i s holkami (těžší je to s holkami).		

Tab. 23: Komunikační situace – odpověď na otázku

Za **velmi lehké** pokládá informant představit se skupině neznámých lidí na táboře a říci revizorovi/policistovi na vyžádání svou adresu. Jako „**něco mezi**“ vnímá

informant poradit neznámým lidem projíždějícím okolo autem cestu a představit se skupině neznámých lidí na oslavě nebo v nové škole. První případ komentuje tím, že záleží na délce sdělení a výskytu obtížných slov. Představování zase ovlivňují přítomní lidé. Zda se jedná o mladší nebo starší, než je informant, nebo jestli je to pouze chlapecký kolektiv či jsou přítomny i dívky.

9. Výstup před třídou

komunikační situace: VÝSTUP PŘED TŘÍDOU		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Přečíst odstavec z nějaké knihy spolužákům, je pro mne:	velmi těžké	velmi těžké
Komentář: Je to velmi těžké hlavně proto, že mám přesně určený text a nějaká obtížnější slova nemůžu ničím nahradit a taky je pro mě náročné, že je to před třídou (před hodně lidmi). Dřív jsem si přečetl dopředu úsek, který na mě měl vyjít, abych si to jako natrénoval. Ale postupně jsem přišel na to, že pak čtu ještě hůř, protože zjistím, jaká těžká slova se tam vyskytují, a mám z toho pak ještě větší strach. Proto už v poslední době (letech) si zakryji rukou celý text, abych neviděl ani jedno slovo. Pak čtu lépe.		
Přednést referát před třídou, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Komentář: Když mám přednést referát, nikdy ho nečtu, ale říkám vlastními slovy. Proto je to lehké.		
Být ústně zkoušený, je pro mne:	něco mezi	lehké
Komentář: Už mám na to svoje figle. Když musím říct slovo, které je těžké, tak ho neřeknu a jen naznačuji, než to učitel řekne za mě. Např. „Ta vesnice se jmenuje Železná... hm... ta... teď jsem to zapomněl... něco jak kamen nebo tak... “ A učitel řekne ruda. A já řeknu, že přesně to jsem chtěl říct. I když celou dobu vím, že je to ruda.		
Přihlásit se ve třídě a říct odpověď na učitelovu otázku, je pro mne:	něco mezi	lehké
Komentář: Nepřemýšlím nad tím, jestli je to pro mě lehké nebo těžké. Ale jde o to, že hlásí se jen šprti. Takže je trapné, když se přihlásím, abych odpověděl na učitelovu otázku. Prostě se nehlásím.		
Prezentovat prezentaci před třídou za použití PC programu, je pro mne:	lehké	velmi lehké
Komentář: Říkání prezentace je mnohem jednodušší, než čtení. Můžu si totiž slova volit úplně podle sebe a můžu k tomu dávat takový svůj přízvuk. Jakože nemusím monotónně číst, ale mluvit přirozeně (s tím přízvukem), jak mluvím běžně.		

Tab. 24: Komunikační situace – výstup před třídou

Jako **velmi lehké** vnímá informant přednášení referátu a prezentování prezentace před třídou, protože mu tyto situace dovolují vyjádřit se vlastními slovy.

Za **lehké** označuje ústní zkoušení a přihlášení se k odpovědi na učitelovu otázku. Během tohoto typu komunikace už nemůže všechna slova říci vlastními slovy, ale někdy je třeba formulovat slova přesně. Informant mluví o svých „strategiích“, díky kterým umí takovéto situace lehce zvládnout.

Čtení před třídou popisuje jako **velmi těžké**. To zapříčiňuje nutnost vyslovit všechna slova naprosto přesně. Což je pro informanta velmi náročné.

10. Hádky/dohadování

komunikační situace: HÁDKA/DOHADOVÁNÍ		
Komunikační situace	Postoj	
	6 – 11 let	12 – 15 let
Hádat se s bratrem nebo sestrou o tom, kdo má pravdu, je pro mne:	velmi lehké	velmi lehké
Protestovat (nadávat), proti někomu, kdo mě předběhl ve frontě, je pro mne:	něco mezi	něco mezi
Komentář: <i>Když je mladší, než já, tak je to lehké. Pokud je starší, tak bych to nadávání zkrátil třeba jen na pár slov („Ty jseš ...“).</i>		

Tab. 25: Komunikační situace – hádky/dohadování

Hádání nepředstavuje pro informanta nijak zvlášť obtížnou situaci. Za **velmi lehké** považuje hádat se s bratrem nebo sestrou. Jako „**něco mezi**“ vnímá nadávat někomu, kdo ho předběhl ve frontě. Ovlivňuje to zejména věk jedince.

Informant zmiňuje, že většina komunikačních situací je pro něho snazší v aktuálním věku (15 let), než v období 1. stupně. „*Když jsem byl mladší, měl jsem ze všech lidí větší respekt. Ted' si už víc připadám jako dospělý.*“ V období 8. a 9. třídy se setkával s čím dál větším počtem žáků, kteří byli mladší než on (ať už ve škole, na hřišti, na táboře nebo v judu). Je patrné, že komunikace se staršími lidmi (než je on sám), mu činila vždy obtíže. S rostoucím věkem se tedy zvyšuje i procento mladších lidí v jeho okolí. Proto nyní vnímá obecně komunikační situace jako snazší. V současnosti již vystupuje sebevědoměji, nepocituje strach z tolika lidí a situací a to se odráží i v komunikaci. Přispívá však k tomu i fakt, že koktavost se s nabývajícím věkem zmírnila.

3.4 Závěr výzkumného šetření

Hlavním cílem bakalářské práce bylo analyzovat vybrané komunikační situace z pohledu dospívajícího jedince s balbuties. K jeho dosažení byly stanoveny dílčí cíle:

- **Popsat komunikační schopnost informanta a průběh logopedické intervence.**

Informant se potýká s koktavostí od 3 let. Od vzniku narušené komunikační schopnosti až do nynějšího věku (15 let) se její projevy postupně umírnily, avšak nevymizely. Informant má největší obtíže s okluzivními hláskami „k“, „p“, „b“ a „d“ na začátku slov, zvláště ve spojení s krátkými vokály. Koktavost se projevuje ve formě tonické i klonické, tedy smíšené. Významným symptomem patrným v řeči informanta jsou parafráze, kterými se informantovi daří skrývat svou koktavost.

Logopedická intervence byla zahájena přibližně rok od počátku koktavosti. Informant byl pacientem klinické logopedky a na sezení chodil každý týden společně s matkou po dobu asi 4 let. Logopedická terapie zahrnovala řadu dechových cvičení (pomalé vydechování vzduchu, pravidelné nádechy a výdechy při mluvení, nádech a výdech spojený s určitým motorickým úkonem), uvolňovací cviky na svaly celého těla (střídání zatínání a uvolňování svalů, úplné uvolnění těla a práce s dechem), úkoly zaměřené na samotnou fluenci řeči. Terapie zahrnovala i domácí cvičení, k jejichž vyplňování si informant vedl sešit. Součástí terapie bylo zpívání písniček a vypravování příběhu podle obrázků. Logopedická intervence byla ukončena přibližně v 8 letech. Výsledkem bylo zmírnění projevů koktavosti, nikoliv však jejich vymizení.

- **Analyzovat komunikační situace informanta a jejich obtíže v období mladšího školního věku.**

U vybraných komunikačních situací byl sledován postoj informanta a míra ovlivnění komunikačních situací komunikačním partnerem a samotnou situací. Obecně lze říci, že většina vybraných situací byla pro informanta v mladším školním věku náročnější.

Z hlediska komunikačního partnera lze shrnout komunikaci s rodinnými příslušníky, kamarády, spolužáky a třídním učitelem jako snadné. Komunikace se známými lidmi a cizími lidmi činí informantovi v mladším školním věku obtíž. Dá se říci, že s lidmi, s kterými se denně informant setkává, tj. rodina, kamarádi, učitelé a spolužáci, se informantovi komunikuje lépe. Nejspíše je tomu tak proto, že je informant velmi dobře zná a oni znají jeho i s koktavostí. Oproti tomu známé lidi nepotkává tak často, a proto je komunikace s nimi naplněná určitou nejistotou tak jako i komunikace s cizími lidmi.

Při sledování zvládnutí situace podle typu komunikační situace se dá zobecnit, že snadný je pro informanta běžný hovor a velmi náročné čtení. U dalších situací, kterými je telefonování, prosba, mluvení ve spěchu, sdělení, omluva, odpověď na otázku a hádka nelze jednoznačně říci, zda je situace pro informanta náročná či nikoliv. V těchto situacích ovlivňuje postoj vždy komunikační partner. Např. telefonování s matkou je velmi snadné, ale telefonování s cizím člověkem velmi obtížné. Komunikační výstup před třídou není obecně pro informanta náročný, pokud se nejedná o čtení nebo ústní zkoušení.

- **Analyzovat komunikační situace informanta a jejich obtíže v období staršího školního věku.**

Ve starším školním věku vnímá informant velkou část vybraných situací jako jednodušší oproti mladšímu školnímu věku.

Co se týče situací z pohledu komunikačního partnera, je pro informanta snadné komunikovat s rodinnými příslušníky, s kamarády, se spolužáky a učiteli. Komunikaci se známými a cizími lidmi ovlivňuje řada dalších faktorů, kterými jsou např. psychické rozpoložení informanta, přítomnost dalších osob, délka mluvního projevu nebo věk komunikačního partnera.

Při pohledu na komunikační situace podle typu situace jsou pro informanta jednoduché běžný hovor, sdělení, mluvení ve spěchu, omluva, odpověď na otázku, hádka a výstup před třídou (kromě čtení). Čtení nadále i ve starším školním věku zůstává velmi obtížnou záležitostí. Omluva jako komunikační situace není zcela jednoznačně vymezena. Ovlivňuje to opět více okolností – pohlaví a věk komunikačního partnera, přítomnost „obtížných slov“ nebo prostředí.

- **Analyzovat specifika komunikace s kamarády, s učiteli, s rodinnými příslušníky.**

Komunikace informanta s kamarády je charakteristická vzájemným respektem a loajálností. Informant v komunikaci s kamarády nepocítuje obavy, stres či nepříjetí. Informant má kolem sebe skupinu kamarádů (mužského pohlaví), kteří se ho vždy zastávají a zabraňují ostatním potenciálním posměváčkům se projevovat. Informant zmiňuje, že při komunikaci s kamarády začal v minulosti používat „přízvuk“, který popisuje jako „přízvuk drsnáka“. Jde o záměrnou změnu kvality (výšky, intonace, přízvuku, barvy) hlasu. Dříve mu pomáhal přízvuk překonávat koktavost. Dnes ho už ze zvyku využívá automaticky.

Komunikace s učiteli nečiní informantovi výraznější obtíže. Rozlišuje, zda komunikace probíhá soukromě nebo v rámci třídy. V prvním případě je pro něho komunikace náročnější. Je třeba mluvit vážně (bez známek humoru) a to vnímá informant jako obtížné. Oproti tomu komunikace s učitelem uvnitř třídy (před spolužáky) je jednodušší. Informant využívá již zmíněný „přízvuk“, ten může před třídou použít (v porovnání např. komunikace s učitelem v jeho kabinetu) a popisuje svůj mluvní projev jako vtipný a uvolněný. Tento způsob komunikace mu pomáhá překonávat koktavost. Informant se nesetkal s žádnými reakcemi učitelů na svou koktavost. Zažil vždy jejich trpělivý přístup a dostatek času na svoje vyjádření. Někdy třeba část věty dokončili za něho. Vnímá to jako pomoc a úlevu.

Běžná komunikace s rodinnými příslušníky se nevyznačuje známkami napětí nebo nervozity. Členové rodiny jsou nejbližší lidé informanta a lze tedy předpokládat, že taková komunikace je pro informanta snadná. Mírný neklid však zažívá informant při komunikaci s otcem. Důvodem je jeho méně klidná povaha. Ovšem čtení před rodinou je pro informanta velmi nepříjemná a stresující záležitost (mnohem více než ve škole). Psychicky je pro něho velice nepříjemné vědomí toho, že všichni vědí, že koktá, ale tváří se, jak kdyby mluvil standardně.

Na základě cílů výzkumného šetření byly stanoveny tyto **výzkumné otázky**:

1. S jakými reakcemi spolužáků se informant setkal v rámci výchovně vzdělávacího procesu?

Informant koktavostí trpí od mateřské školy a s většinou spolužáků 1. až 9. třídy se zná již od předškolního věku. Nástupem do základní školy se tak jejich pohled na něho nijak nezměnil. Znali ho odmalinka takového, jaký je i s jeho koktavostí. Neměli potřebu nijak komentovat jeho koktání, upozorňovat na to nebo se třeba vysmívat. Výhodou byl pravděpodobně jeho malý vzrůst. Působil tak více zranitelně a ostatní měli potřebu ho spíše chránit – před žáky z jiných tříd nebo i učiteli – informant uvedl případ, kdy jeho spolužák řekl učiteli „ať už ho netýrá“ (při „koktavém“ čtení). Setkal se však i s méně příjemnými poznámkami, které ovšem nebyly myšleny výsměšně. Spolužáci se zasmáli při mnohonásobném zopakování nějakého slova. Na takovéto situace musí být balbutik připraven a nebrat si je příliš osobně.

2. Jak se změnil pohled informanta na komunikační situace v průběhu období povinné školní docházky?

Pohled informanta se na vybrané komunikační situace v průběhu 1. až 9. třídy změnil. Ve starším věku vnímá většinu situací jako jednodušší. Zapřičiňuje to jeho vyšší věk, díky kterému se cítí sebevědoměji a nepocituje takový strach z lidí. V mladším věku měl respekt z mnoha lidí i situací. Dále k pozitivní změně pohledu na komunikační situace přispívá zmírnění dysfluentního projevu. Koktavost v mladším věku byla mnohem závažnější než dnes. Pohled informanta na komunikační situace se v průběhu období povinné školní docházky příznivě proměnil.

3. Jak ovlivňuje faktor přípravy zvládnutí komunikační situace z pohledu informanta?

Faktor přípravy negativně ovlivňuje zvládnutí komunikační situace. Informant uvádí případy, kdy snaha předem si něco připravit dopadla vždy neúspěšně. Zvláště při čtení se dříve pokoušel připravit na úsek, který mu náležel, ale postupem času zjistil, že výsledek je daleko lepší bez jakékoliv přípravy. Kromě čtení zmiňuje i další běžné komunikační situace, kdy si zkoušel

předem připravit třeba větu (jen v mysli), ale též se úspěch nedostavil. Sám nyní volí raději improvizaci a je rád, když se (komunikační) situace objeví znenadání.

Na základě výzkumného šetření lze shrnout, že vnímání komunikačních situací informanta se v průběhu povinné školní docházky změnilo. Na této změně má podíl vyšší věk informanta – a tím jeho větší sebejistota a zmírnění dysfluentní řeči v průběhu let. Komunikační situace ovlivňuje spousta faktorů, kterými jsou: psychické rozpoložení, délka projevu, komunikační partner (věk, pohlaví, povaha), komunikační situace, množství dalších přihlížejících osob, množství obtížných hlásek ve výpovědi.

Závěr

Bakalářská práce se zabývala analýzou komunikačních situací u dospívajícího jedince s balbuties.

Skládá se ze dvou částí. První část sestává ze dvou kapitol, které jsou vypracovány na základě odborné literatury. Druhá část je tvořena výzkumným projektem.

První kapitola se věnuje problematice koktavosti. Popisuje její etiopatogenezi, symptomatologii, diagnostiku, terapii a prevenci. Druhá kapitola pojednává o změnách provázejících období dospívání, zaměřuje se na specifika balbuties v tomto období a dotýká se oblasti volby studia a povolání osob s balbuties. Třetí kapitolu tvoří výzkumné šetření. V úvodní části jsou vytyčeny cíle práce, popsána metodologie, výzkumný vzorek a místo šetření. Dále navazuje vlastní výzkumné šetření, které je zpracováno na základě rozhovoru s informantem a na podkladě dotazníkového šetření, jež je doplněno o krátké rozhovory s informantem. V závěru kapitoly jsou shrnuty výsledky výzkumného šetření.

Hlavním cílem bakalářské práce bylo analyzovat komunikační situace z pohledu dospívajícího jedince s balbuties. Analýza byla provedena za využití metod nestrukturovaného rozhovoru a dotazníkového šetření. Hlavní cíl i dílčí cíle byly naplněny. Spolu s výzkumnými otázkami byly zodpovězeny v závěru výzkumného šetření.

Shrnutí

Bakalářská práce se zabývá analýzou komunikačních situací dospívajícího jedince s balbuties. Práce se skládá ze dvou částí, teoretické a výzkumné. Teoretickou část tvoří dvě kapitoly. První kapitola shrnuje problematiku balbuties. Popisuje ji z hlediska etiologie, symptomatologie, diagnostiky, terapie a prevence. Druhá kapitola se zaměřuje na popis změn v období dospívání, charakterizuje osobnost balbutika v tomto období a dotýká se oblasti volby studia a povolání osob s balbuties. Výzkumný projekt bakalářské práce je obsažen ve třetí kapitole. Ta obsahuje samotné výzkumné šetření, které je založeno na analýze nestrukturovaného rozhovoru s informantem a dotazníkovém šetření. Dále jsou v kapitole popsány metodologické postupy, charakteristika výzkumného vzorku a místo šetření. V závěru kapitoly jsou shrnuty výsledky výzkumného šetření.

Summary

The bachelor thesis deals with analysis of communication situations of adolescent suffering from stuttering. The thesis consists of two parts, the theoretical one and the research one. The theoretical part consists of two chapters. The first chapter summarizes the issue of stuttering. It describes it in terms of etiology, symptomatology, diagnosis, therapy and prevention. The second chapter focuses on the description of changes in adolescence, characterizes the personality of the stutterer in this period and touches the field of study and profession choice of stutterers. The bachelor thesis research project is included in the third chapter. It contains the research itself, which is based on the analysis of the unstructured interview with the informant and questionnaire survey. Furthermore, the methodology procedures, characterization of research sample and the place of investigation are described in the chapter. The conclusion of the chapter summarizes the results of the research.

Seznam literatury

- Bendová, P. (2011). *Dítě s narušenou komunikační schopností ve škole*. Praha: Grada.
- Dvořák, J. (2007). *Logopedický slovník*. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum.
- Fraser, M. (2011). *Svépomocný program při koktavosti: informace, zásady, postupy*. Praha: Portál.
- Kejkličková, I. *Metodologický náhled na terapii koktavosti* In Klenková, J. a kol. (2007). *Terapie v logopedii*. Brno: Masarykova univerzita.
- Klenková, J. (2006). *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha: Grada.
- Knotová, D. *Poradenské služby v českém školství* In Knotová, D. a kol. (2014). *Školní poradenství*. Praha: Grada.
- Kršňáková, P. (2004). *Cesta z hlubin koktavosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kuric, J. (2000). *Ontogenetická psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, s.r.o.
- Kutálková, D. (2005). *Logopedická prevence: průvodce vývojem dětské řeči*. Praha: Portál.
- Langmeier, J. a Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie, 2. aktualizované vydání*. Praha: Grada.
- Lechta, V. (2010). *Koktavost – integrativní přístup*. Praha: Portál.
- Lechta, V. (1990). *Logopedické repetitóriium: teoretické východiská súčasnej logopédie, moderné prístupy k logopedickej starostlivosti o osoby s narušenou komunikačnou schopnosťou*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Lechta, V., a Baxová-Šarközyová, E. (2001). *Koktavost...?!*. Praha: Septima, s.r.o.
- Lechta, V. *Diagnostika koktavosti* In Lechta, V. a kol. (2003). *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál.
- Lechta, V. *Metody logopedické intervence* In Škodová, E., Jedlička, I. a kol. (2003). *Klinická logopedie*. Praha: Portál.

- Lechta, V. a Králíková, B. (2011). *Když naše dítě nemluví plynule: koktavost a jiné neplynulosti řeči*. Praha: Portál.
- Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.
- Opatřilová, D. a Zámečnicková, D. (2005). *Předprofesní a profesní příprava zdravotně postižených*. Brno: Masarykova univerzita.
- Parent, R. (1998). *Jak žít s koktavostí*. Praha: Grada.
- Pelikán, J. (2007). *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Peutelschmiedová, A. (1994). *Čtení o koktavosti*. Praha: Portál.
- Peutelschmiedová, A. (2000). *Aktuální problémy balbutologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Peutelschmiedová, A. (2009). *Logopedické poradenství: příklady a analýzy*. Praha: Grada.
- Řepová, P. (2007). *Dítě a koktavost*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Říčan, P. (2004). *Cesta životem: vývojová psychologie*. Praha: Portál.
- Sovák, M. (1978). *Logopedie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Škodová, E. & Jedlička, I. *Narušení plynulosti řeči* In Škodová, E., Jedlička, I. a kol. (2003). *Klinická logopedie*. Praha: Portál.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.
- Vágnerová M. (1997). *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy.
- Vágnerová, M. (1999). *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy.
- Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy.
- Vitásková, K. a Peutelschmiedová, A. (2005). *Logopedie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Vítková, M. (2003). *Otázky speciálně pedagogického poradenství: základy, teorie, praxe*. Brno: MSD.
- Williams, D. *Jak s rodiči* In Fraser, J., & Perkins, W. H. (2007). *Koktáš? Nezoufej!* Praha: Grada Publishing, a.s.

Seznam tabulek

Tab. 1: Komunikační partner – rodinní příslušníci – nejbližší.....	32
Tab. 2: Komunikační partner – rodinní příslušníci – nejbližší (pokračování)	33
Tab. 3: Komunikační partner – rodinní příslušníci – vzdálení.....	33
Tab. 4: Komunikační partner – rodinní příslušníci – vzdálení (pokračování)	34
Tab. 5: Komunikační partner – kamarádi.....	34
Tab. 6: Komunikační partner – třídní kolektiv	35
Tab. 7: Komunikační partner – třídní kolektiv (pokračování)	36
Tab. 8: Komunikační partner – nadřizená osoba.....	37
Tab. 9: Komunikační partner – známí lidé.....	38
Tab. 10: Komunikační partner – cizí lidé.....	39
Tab. 11: Komunikační partner – cizí lidé (pokračování)	40
Tab. 12: Komunikační situace – běžný hovor	41
Tab. 13: Komunikační situace – telefonování.....	42
Tab. 14: Komunikační situace – čtení	42
Tab. 15: Komunikační situace – čtení (pokračování).....	43
Tab. 16: Komunikační situace – prosba/dotaz	43
Tab. 17: Komunikační situace – prosba/dotaz (pokračování).....	44
Tab. 18: Komunikační situace – mluvení ve spěchu.....	45
Tab. 19: Komunikační situace – oznámení/sdělení.....	45
Tab. 20: Komunikační situace – oznámení/sdělení (pokračování)	46
Tab. 21: Komunikační situace – omluva.....	46
Tab. 22: Komunikační situace – omluva (pokračování)	47
Tab. 23: Komunikační situace – odpověď na otázku	47
Tab. 24: Komunikační situace – výstup před třídou	48
Tab. 25: Komunikační situace – hádka/dohadování	49